

บทที่ 2

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนปากหมัง
ระหว่าง พ.ศ. 2439 - 2482

สังคมไทยเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม มานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ และสนธิสัญญาลักษณะเดียวกันกับชาติตะวันตกอื่น ๆ สนธิสัญญาเหล่านี้ ทำให้รัฐบาลไทยเลิกผูกขาดการค้า และยกเลิกการห้ามส่งข้าวออกนอกประเทศ เป็นการเริ่มต้นการค้าเสรี ดังนั้นนับแต่บัดนี้ การขยายตัวของการผลิตเพื่อขาย และการขยายตัวของการค้า ทั้งการค้าภายใน และการค้าต่างประเทศจึงดำเนินไปอย่างรวดเร็ว¹ อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ยังไม่มีผลกระทบไปถึงชุมชนปากหมัง จนกระทั่งมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

ในระยะของการปฏิรูปประเทศของไทย ชาวตะวันตกได้เข้ามาปกครองประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในแถบนี้เป็นอันมาก อิทธิพลตะวันตกทำให้เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงไปในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 มีการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก พม่า ไทย เวียดนาม และกัมพูชา กลายเป็นแหล่งที่สำคัญที่ผลิตข้าวเพื่อส่งออกขายในตลาดโลก สินค้าข้าวของไทยส่วนใหญ่ส่งไปขายยังฮ่องกง จีน และสิงคโปร์ โดยเฉพาะที่ฮ่องกง และสิงคโปร์ นับเป็นตลาดข้าวที่สำคัญของไทย ซึ่งรับซื้อข้าวจากไทยไปขายต่อยังดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศอาณานิคมต้องการข้าวไปเลี้ยงแรงงานชาวจีน และอินเดีย ที่เข้ามาเป็นลูกจ้างในกิจการเหมืองแร่ และกิจการไร่ขนาดใหญ่ของนายทุนชาติตะวันตกในอาณานิคม²

¹ จิตรทิพย์ นาดสุภา และคณะ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม, หน้า 329.

² จิตรทิพย์ นาดสุภา และคณะ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม, (พระนคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 334.

เพื่อตอบสนองความต้องการสินค้าในตลาดต่างประเทศ รัฐบาลจึงพยายามส่งเสริมให้ดินแดนต่าง ๆ ของประเทศเพิ่มปริมาณการผลิต ชุมชนปากหนังเป็นดินแดนหนึ่งในหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกที่ได้รับการส่งเสริม

ชุมชนปากหนังได้รับการส่งเสริมทั้งในด้านการผลิตและการค้า นับตั้งแต่มีการปฏิรูปการปกครอง ทั้งนี้เพราะบริเวณนี้เป็นชุมชนใหญ่ การคมนาคมสะดวก มีราษฎรอาศัยอยู่มากพอสมควร มีรากฐานทางเศรษฐกิจดี เพราะเคยเป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้านามาก่อน ดังคำชี้แจงของพระยาสุพรรณนิวัต ที่ว่า

...ในอำเภอเบ็ญที่ชัตที่ขุนพิบูลสมบัติทำการแทนกรมการอำเภออยู่นั้น เป็นหัวใจของเมืองนครศรีธรรมราช สินค้าเข้าออกปีละมาก ๆ เงินภาษีอากรเก็บได้มากทั้งสิ้น และเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่เมืองสงขลา แต่ก่อนแบ่งออกเป็น 2 แขวง กนละปากฝั่งแม่น้ำพอง มีบ้านราษฎรอยู่หนาแน่นทั้งสองฝั่ง ประมาณคนในแถวริมแม่น้ำอยู่ในหมื่นหนึ่ง รวมทั้งแขวงในไม่ต่ำกว่าสองหมื่นห้าพันคน มีเรือจอดชายของมาก เคียน้ำกำลังต่อแพก็มี นานไปเมื่อนำเข้าบำรุงศึกคงจะเจริญเป็นแน่ เพราะเรือทะเลแหวกเดินระหว่างปากหนัง-สิงคโปร์ คิดแต่เรือจุกตั้งแต่ 10 เกวียน ถึงไปมาไม่ต่ำกว่า 30 เที้ยว¹ สินค้าที่เข้ามาขายกันอยู่ในแสนเหรียญ พวกราษฎรพ่อค้ามีความยินดีมาก...

การดำเนินการของรัฐบาลเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนปากหนัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นในปี ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)* ทรงแต่งตั้งให้พระยาสุพรรณนิวัต ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช พระยาสุพรรณนิวัตได้จัดรูปแบบการปกครองในเมืองนครศรีธรรมราช โดยประกาศตั้งอำเภอขึ้น 2 อำเภอ คือ อำเภอกลางเมือง และอำเภอเบ็ญที่ชัต ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2445 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอปากหนัง หลังจากนั้นก็เริ่มดำเนินการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในปากหนัง

¹ กขช. ร.9 มท.2 ฉบับที่ 114/893 ใบออกพระยาสุพรรณนิวัต, 7 ธันวาคม ร.ศ. 119.

* ดูรายละเอียดพระราชบัญญัติแต่งตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช จากภาคผนวก ก.

การขุดคลอง

แต่เดิมในชุมชนปากพื้งมีคลองต่าง ๆ อยู่หลายคลองดังนี้

1. คลองปากพื้ง ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด (ภูเขานครศรีธรรมราช) ไหลลงสู่อำเภอปากพื้ง ยาวราว 90 กิโลเมตร ส่วนกว้างของคลองปากพื้งจะกว้างออกตอนปากน้ำ ยิ่งบริเวณปลายแหลมตะลุมพุก กว้างประมาณ 250 เมตร ส่วนลึกไม่เกิน 6 เมตร ตลอดลำคลอง คลองนี้จะมีน้ำเต็มเกือบตลอดลำคลอง น้ำจะจืดในช่วงฤดูฝนประมาณ 3 เดือน แต่ถ้ามีฝนน้อยน้ำจะเต็มตลอดปี

2. คลองบางจากหรือคลองชะเมา ต้นน้ำเกิดจากน้ำตกกระโรมในอำเภอลานสกา ต้นน้ำนี้เรียกว่าคลองชะเมา ตอนใกล้จะออกจากปากน้ำเรียกว่า คลองบางจาก เป็นลำน้ำที่กั้นเขตระหว่างอำเภอนครศรีธรรมราชกับอำเภอปากพื้งคลองนี้ยาวประมาณ 10 กิโลเมตร กว้างประมาณ 50 เมตร ท้องคลองเป็นโคลนจากทะเลไปจนถึงหมู่บ้านบางจาก ประมาณ 5 กิโลเมตรน้ำเต็ม แต่จากหมู่บ้านบางจากไปจนถึงที่ ๆ คลองนี้บรรจบกับคลองไม้เลียบ คลองสุขุม และคลองบางไทร น้ำในคลองจืด น้ำจืดนี้ไหลมาจากคลองชะเมา

3. คลองบางไทร และคลองลานกระบือ เป็นคลองเชื่อมคลองชะเมากับคลองปากพื้ง ผ่านตำบลคลองน้อย ตำบลชะเมา ฯลฯ ระยะทางยาว 25 กิโลเมตร ใช้ประโยชน์ในการเดินเรือติดต่อกัน

4. คลองหัวไทร เป็นคลองกั้นเขตอำเภอปากพื้งกับอำเภอเชียรใหญ่ เป็นคลองต่อจากทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่อำเภอระโนด ผ่านหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ และตำบลต่าง ๆ ของอำเภอปากพื้ง เช่น ตำบลขนานนาค ตำบลปากแพรก ระยะทางไปปากพื้งยาวประมาณ 8 กิโลเมตร คลองนี้หน้าฝนน้ำจืดและน้ำเต็มในหน้าแล้ง ใช้ประโยชน์ในการเดินเรือ* ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม คลองที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอ ยังคงมีปัญหาน้ำเต็มเข้าถึงในฤดูแล้งและเกิดการตื่นเขิน

* รายละเอียดเพิ่มเติมดูได้จากภาคผนวก ง. เรื่อง การชลประทาน

ดังนั้น ข้าหลวงเทศาภิบาล จึงส่งเสริมให้ขุดคลองเพิ่มขึ้น ให้มีการขุดคลองใหม่และ บำรุงคลองเก่า รวมถึงการสร้างทำนบต่าง ๆ เพื่อหวังผลประโยชน์ทางอ้อม คือ การเก็บภาษี อากาศได้มากขึ้น เมื่อการค้าเจริญขึ้น และประโยชน์ทางตรงที่ได้รับ คือ เป็นการช่วยเหลือ ทุกข์สุขของราษฎรในอันที่จะได้รับประโยชน์ทางด้านการค้า และการเกษตร เช่น เมื่อครั้งที่ พระยาสุโขทัยวิจิตร มีใบบอกถึง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ขอขุดคลองในปี ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) โดยให้เหตุผลว่า

...คลองแม่น้ำปากพื้ง เป็นทำเลค้าขายที่หนึ่ง ผลประโยชน์ที่เก็บได้ในศก 116 ถึง 38,000 บาท แต่ยังคงกันดารด้านทางไปมากับน้ำจืด ปีหนึ่งมีฤดูน้ำจืดแต่สาม เดือน ราษฎรแลพ่อค้า ต้องไปตักน้ำจืดถึงปากแพรก ได้สืบทราบว่าที่แม่น้ำเค็ม อยู่เสมอ ก็เป็นเพราะน้ำไหลแรงไม่พอกับน้ำทะเลที่จะอัดขึ้นไปอย่างเดียว อีก อย่างฤดูมรสุมปากกระวะคลองระโนดคลื่นซัดน้ำทะเลไหลเข้าทางนั้น จึงได้สั่งให้ นายแขวง ปิดกั้นไม่ให้น้ำทะเลเข้าทางนั้น

เมื่อปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) น้ำทะเลแรง ทำนบพังหมด ในปี ร.ศ. 117 นี้ คิดจะขุดคลองตั้งแต่แม่น้ำปากพื้ง ไปทะเลคลองบางจาก เพื่อให้ น้ำไหลลงแรง จะได้คั้นน้ำเค็มไว้ได้ การขุดคลองจะได้ประโยชน์สองอย่าง คือ พวกที่อยู่ปาก พื้ง จะมาเมืองนครศรีธรรมราช ไม่ต้องออกทะเล กับจะได้เนื้อที่นาเพิ่มขึ้นอีก มาก...¹

ปรากฏว่า การขอขุดคลองแยกจากคลองบางจากมาออกคลองปากพื้งดังกล่าวได้รับการอนุมัติ การขุดคลองนี้มีค่าใช้จ่ายเงินของรัฐในการจ้างแรงงาน แต่ใช้แรงงานของราษฎร ใครขุดได้ยาวเท่าใดจะยกที่นาสองฝั่งคลองให้ โดยกำหนดพื้นที่วัดจากฝั่งคลองเป็นระยะ 40 เส้น และไม่เรียกเก็บค่านาในปีที่ 1 และ 2 ด้วย จึงทำให้ราษฎรพร้อมใจกันขุดคลอง เพราะ ต้องการที่นาเป็นของตนเอง คลองนี้ขุดเสร็จในปี ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441)² ประโยชน์ที่

¹ กช. ร.5 ก.ช.9.2/20 เรื่องขออนุญาตขุดคลองปากพื้ง วันที่ 17 มิถุนายน ร.ศ. 117.

² เอม บี เทอแลงวิล. รายงานการตรวจคลองต่าง ๆ ตำบลปากพื้งแลงประมาณ ค่าใช้จ่ายในการคิดการน้ำจืดมาใช้ที่ตำบลปากพื้ง วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2463 คูราย- ละเอียดยเพิ่มเติมภาคผนวก ง. เรื่องชลประทาน.

ได้รับจากการขุดคลองนี้ พอสรุปได้คือ

ประการที่ 1 ราษฎรในอำเภอปากพนังมีน้ำจืดใช้บริโภค

ประการที่ 2 หน้าคลื่นลมจัดช่วงได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เรือของพ่อค้าและราษฎรที่ติดต่อกับอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชไม่ต้องออกทางทะเล แต่สามารถผ่านเข้าคลองนี้แทน

ประการที่ 3 มีการขยายพื้นที่นาที่สวนรวมสองฝั่งคลอง

คลองนี้เมื่อขุดเสร็จ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ประทานชื่อว่า "คลองสุขุม"¹ มีเรื่องเล่าว่าคลองนี้จำนวนมาก ปรากฏว่า จากหนังสือรายงานของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กราบทูลพระเจ้าไฉนงยาเธอกรมขุนสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 17 มกราคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2445) มีความว่า "...ปากพนังการค้าขายเจริญมาก ชั่วสารที่ออกในปีนี้จะถึงหมื่น คลองสุขุมเรือเดินมาก ..."²

ในเวลาต่อมา ประชาชนได้ขุดคลองซอยเพิ่มน้ำนำไปใช้อีกมากมายหลายคลอง เช่น คลองน้อย คลองเป็ยะ คลองบางฝั่ง คลองบางหลวง คลองบางว่า คลองบางกรูด ฯลฯ เรียกได้ว่าคลองซอยมีทุกตำบลในอำเภอปากพนัง

¹ กจช. ร.5 กษ. ๒2/20 ร่างหนังสือกรมราชเลขาธิการถึงเสนาบดีกระทรวง,
19 มิถุนายน ร.ศ. 117.

² กจช. ร.5 มท. 1.4/22 เล่ม 1 ขอพระบรมราชานุญาตออกประกาศเก็บเงิน
ค่าราชการแผ่นดินมณฑลนครศรีธรรมราช, 17 มกราคม ร.ศ. 120.

นอกจากชุดคลองแล้ว ยังมีการสร้างประตูน้ำ (ท่ำนบ) ระหว่างคลองสุขุม กับคลองปากหนังทำด้วยไม้ ลักษณะการสร้างท่ำนบ* ยังไม่มีเทคนิคใหม่ ๆ แบบมีประตูน้ำเปิดเปิด การสร้างมุ่งเอาความแข็งแรงคงทนเป็นหลัก การทำท่ำนบกั้นน้ำเพื่อกั้นน้ำทะเลเข้ามาในมีประโยชน์ทำให้ประชาชนมีน้ำจืดบริโภค และการเกษตร**

* การปิดกั้นท่ำนบใช้ต้นไม้ขนาดเสาเรือตอกปักลงไปในห้องคลอง การตอก ตอกโดยใช้ท่อนไม้ใหญ่ที่มีน้ำหนักมาก ๆ ตัดสั้นตีขนาดไว้กลมขนาดกำรอบ สูงขึ้นมาสามท่อนเป็นไม้ดีสำหรับชายฉกรรจ์สามคนยืนจับช่วยกันดึงให้สูงแล้วปล่อยให้ลงกระแทกหัวเสาแบบป่นจั่น จนเสาจมลึกลงไปในห้องคลองได้ระดับที่ต้องการ ชาวนครเรียกว่า "สามเกลอ" การปักเสาดังกล่าวจะต้องปักยื่นต้นเรียงเป็นแถว จากฝั่งหนึ่งไปอีกฝั่งหนึ่งต้องใช้ไม้เสาลายต้นที่เดียว ระยะห่างแต่ละต้นไม้เกินหนึ่งคืบ และเมื่อตอกตรึงกับห้องคลองมั่นคงแล้ว ส่วนสูงของเสาจะต้องพ้นระดับน้ำขึ้นมาเสมอระดับหลังดินสองฝั่งเป็นอย่างน้อย เว้นเสาดตรงกลางคลอง ในช่วงของความกว้างประมาณ 1 เมตร หรือกว่าเล็กน้อย ปลายเสาดต้องเสมอระดับน้ำ หรือสูงกว่าเล็กน้อย เป็นช่วงสำหรับน้ำล้น และเป็นฐานรับส่วนที่จะต่อขึ้นมาขวางกระแสน้ำ ซึ่งเป็นส่วนที่จะต้องรื้อขึ้น และถล่มเมื่อเรือจำเป็นต้องผ่าน

การปักเสายื่นต้นเป็นแถวขวางคลอง จะต้องปักสองแถวในลักษณะเดียวกับแถวหนึ่งกับแถวสองห่างกันไม่เกินสองศอก และทั้งสองแถวจะต้องใช้ไม้ขวางทาบเจาะรูประกบไม้เสาเอาเหล็กสอดคันทันทั่วท้าย เพื่อยึดเสาให้ยื่นต้นตรง และกระชับเข้าด้วยกันเป็นแผง จะทาบยึดที่แถวก็แล้วแต่จะพิจารณาเห็นว่า มั่นคงเพียงใด เสร็จแล้วจะต้องใช้ไม้เสาอีกจำนวนหนึ่งปักเอนปลายเข้าค้ำยันแผงเสาด้านนี้ไว้ด้วยเพื่อ เสริมกำลังรับการประทะของกระแสน้ำให้แข็งแรงขึ้น จะค้ำยันมากน้อยเพียงไร ต้องคำนึงถึงแรงปะทะของกระแสน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าน้ำหลาก ซึ่งกระแสน้ำไหลเชี่ยวรุนแรงมาก ก็ต้องค้ำยันเสริมชั้นอีก

เมื่อปักเสายื่นต้นสองแถว ทาบตรึงไม้ขวางและค้ำยันแข็งแรงดีแล้วก็หาท่อนขุ่นใหญ่มาทอดขวางลำคลอง โดยสอดเข้าทอดยาวไปตามช่วงระหว่างต้นเสาดวนหน้ากับล่าง

** ในการทำท่ำนบในช่วงหลังปี พ.ศ. 2441 ไม่มีปัญหามากนัก ส่วนใหญ่ประโยชน์ที่ได้รับมีมาก แต่ในช่วงสมัยหลังมีการสร้างกันมากจะก่อให้เกิดปัญหาเป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมและทำลายสมดุลย์ธรรมชาติ

การคมนาคมทางบก

ถนนส่วนใหญ่เกิดควบคู่กับการขุดคลอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยได้จากการขุดคลองนั่นเอง เมื่อมีการขุดคลองมักนำดินที่ได้จากการขุดขึ้นถมสองฝั่งคลองกลายเป็นถนนดิน เช่น คลองสุขุมที่ขุดในปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ได้ถนนสองสายเลียบฝั่งคลอง มีความกว้าง 4 วา¹ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างถนนอื่น ๆ เพิ่มเติม ดังรายงานตรวจราชการมณฑล นครศรีธรรมราช ความว่า

...ได้ตัดถนนขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำหนึ่งฝั่งตะวันออก ห่างจากลำน้ำ 1 เส้น เป็นถนน 1 สาย ตั้งแต่วัดเสาธงทองถึงวัดไผ่ เป็นถนนยาว 20 เส้น 16 วา กว้าง 3 วา แล้วตัดตรอก แยกจากถนนใหญ่ลงแม่น้ำยาว 1 เส้น กว้าง 6 ศอก มี 7 ตรอก รวมเป็นตรอกยาว 7 เส้น กว้าง 6 ศอก อีก 4 ตรอก รวมตรอกยาว 4 เส้น กว้าง 6 ศอก รวมตรอกที่แยกจากถนนใหญ่ทั้งสองฟากเป็นตรอกยาว 11 เส้น²

ถนนที่สร้างขึ้นนี้จัดสร้างริมฝั่งคลองเป็นส่วนใหญ่ เพื่อเป็นการสะดวกในการขนถ่ายสินค้า สังกะสีที่เกิดจากการมีตรอกแยกจากถนนที่ลงสู่คลองมีหลายตรอก อันเป็นบริเวณชุมชนตลาด และเป็นบริเวณที่มีคนจีนอาศัยอยู่มาก

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) พระยาสุขุมนัยวินิต ส่งเสริมให้มีการสร้างถนนในตัวเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้การคมนาคมทางบกในตัวเมืองนครศรีธรรมราชเจริญขึ้น จากการใช้รถเล็กเปลี่ยนเป็นรถม้า และรถยนต์ในที่สุด* แต่ในปากพ่องช่วงเวลาเดียวกันกับไม่มีบริการขนส่งดังกล่าวเลย คงใช้แต่การเดินเท้า และกำลังคนในการ

¹ กช. ร.5 มท.47/3 เล่ม 1 เรื่องปกครองท้องที่ทางนครศรีธรรมราช วันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2439 ถึงวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2440.

² เรื่องเดียวกัน

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการคมนาคมเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้จาก ดิเรก พรตตะเสน รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 หน้า 27 - 31.

ในการขนถ่ายสินค้า¹ ที่เป็นเช่นนี้เพราะการคมนาคมทางบกภายในชุมชนปากหนังไม่เป็นที่นิยมเท่ากับการคมนาคมทางน้ำ เนื่องจากทางน้ำไปมาสะดวกกว่า ประกอบกับมีคลองซอย ซึ่งเชื่อมกับคลองใหญ่ ทำให้การติดต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น การตั้งบ้านเรือนของประชาชนก็นิยมปลูกอาศัยอยู่ตามริมคลองต่าง ๆ เป็นเหตุให้การคมนาคมทางบกไม่ได้รับการนิยมและไม่ได้รับการปรับปรุงเท่าที่ควร พิจารณาได้จากการสร้างถนนในปากหนัง ตั้งแต่ปี ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) แล้วไม่มีการปรับปรุงอีก จนกระทั่ง พระยาสุโขทัยวิจิตร มาตรวจราชการอีกครั้งสมัยรัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ. 2466 ท่านได้แสดงความเห็นว่า ควรมีการปรับปรุงการคมนาคมทางบกในปากหนังอีก เพราะยังไม่มีถนนเชื่อมระหว่างนครศรีธรรมราชกับปากหนัง ทั้ง ๆ ที่การคมนาคมทางบกในภาคใต้สะดวกขึ้นมากแล้ว โดยเฉพาะทางรถไฟ ที่ปากหนังไม่มีรถไฟ แต่ถ้ามีถนนเชื่อมระหว่างปากหนังกับนครศรีธรรมราช ก็จะทำให้สามารถนำสินค้ามาขายที่นครศรีธรรมราชได้มากขึ้น การเพาะปลูกของปากหนังก็จะยิ่งเจริญขึ้นและจะทำให้นครศรีธรรมราชเองเจริญขึ้นด้วย พระยาสุโขทัยวิจิตรจึงได้ทำหนังสือถึงกรมหลวงกำแพงเพชรอรรคโยธิน ผู้บังคับบัญชาการรถไฟแผ่นดินขนาดใหญ่ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 ให้ช่วยจัดสร้างถนน ดังความว่า "...การคมนาคมทางบกในระหว่างนครกับอำเภอปากหนังเป็นการจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะอำเภอปากหนังเป็นท้องที่สำคัญ แม้มีฐานะเป็นอำเภอก็ดี แต่เป็นอำเภอใหญ่"² อย่างไรก็ตามปรากฏว่าในระยะดังกล่าวไม่มีการจัดสร้างถนนเพิ่มเติม ทั้งนี้ไม่พบหลักฐานว่าเพราะเหตุใดการคมนาคมระหว่างปากหนังและนครศรีธรรมราชจึงยังคงใช้ทางน้ำเป็นหลัก การคมนาคม

¹ สัมภาษณ์, ขุนบวรรัตนรักษ์. เจ้าของบริษัทบวร, 14 มกราคม 2523. อายุ 78 ปี.

² กจช. ร.6 มท. 18.1/8. รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2462 ถึงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462.

ทางบกอาจทำได้เช่นกัน โดยเดินเท้าตามถนนเลียบคลองสุขุม* แต่ไม่สะดวกเพราะถนนบางตอนขาด ยุ่งในฤดูฝนน้ำท่วมทาง ซึ่งเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนไม่นิยมใช้ทางบก

การไปรษณีย์ โทรเลข

นโยบายจัดสร้างโทรเลขในเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) โดยกระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือมอบให้พระยาศรีธรรมราช จัดสร้างสายโทรเลขตามที่พระยาศรีธรรมราชได้ทูลขอประมาณขอไว้ แต่ยังไม่ได้ดำเนินการสร้าง ก็เกิดมีการปฏิรูปการปกครองขึ้นในปี ร.ศ. 115 รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้พระยาสุขุมณัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลดำเนินการต่อ มีการสร้างสายโทรเลขในอำเภอตอนเหนือ 3 อำเภอก่อน คือ อำเภอกลาย อำเภอสีชล และอำเภอเมือง ส่วนสายตอนใต้จรดพรหมแดนเมืองสงขลา คือ อำเภอเขาพังไกร อำเภอเบ็ญชืด (ปากพ่อง) อำเภอเมือง สร้างเสร็จในปี ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) และเปิดทำการได้ในปี พ.ศ. 2455¹ ในระยะแรก การไปรษณีย์โทรเลขที่เกิดขึ้นในปากพ่องส่วนใหญ่เป็นการติดต่อของทางราชการ ราษฎรยังไม่นิยมใช้ เมื่อพ่อค้าได้เห็นความสำคัญมากขึ้น จึงได้ใช้บริการมากขึ้น ส่งผลให้รัฐบาลได้รายได้มากขึ้นด้วย ดังรายงานราชการ

* การคมนาคมทางน้ำจากปากพ่องมายังนครศรีธรรมราช (อำเภอเมือง) มาได้ 2 ทาง คือ ทางแรก แล่นเรือออกปากน้ำพ่องทางทะเลมาทางปากนคร ซึ่งอยู่ปากอ่าวปากพ่องตรงข้ามแหลมตะลุมพุก เข้าทางท่าแพ ส่วนอีกทางเข้าคลองสุขุมผ่านคลองบางจาก และคลองไม้เลียบเข้าสู่นครศรีธรรมราช การคมนาคมทางน้ำทั้งสองทางนี้ เรือใหญ่ไม่สามารถเข้าได้ เพราะเป็นคลองขนาดเล็กและตื้น

การสร้างถนนเชื่อมระหว่างปากพ่อง และนครศรีธรรมราชกลับมาได้รับความสนใจจัดสร้างขึ้นอีกครั้งในปลายปี พ.ศ. 2484 โดยผู้ป่วนเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง แรงงานที่ใช้ในการสร้างถนนสายนี้ใช้แรงงานคนในท้องถิ่น และใช้คนผิวดำซึ่งไม่พบหลักฐานว่าผู้ป่วนนำมาจากที่ใด เมื่อทำการจองถนนดิน แต่ยังไม่ได้ลงหินลูกรัง ได้เกิดเหตุการณ์วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 อันเป็นวันที่ผู้ป่วนยกพลขึ้นบก ที่นครศรีธรรมราช ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถนนสายปากพ่องนครศรีธรรมราชจึงต้องหยุดชะงักลงอีก

¹ กจช. ร.5 มท.47/3 เล่ม 1 เรื่องปกครองท้องที่ทางนครศรีธรรมราช วันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2439 ถึงวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2440.

แผนกไปรษณีย์โทรเลขประจำปี พ.ศ. 2457 ของหลวงสรวัฑฒวิจารย์ ตอนหนึ่งความว่า

...ในมณฑลนครศรีธรรมราชได้จัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 4 แห่ง ในบริเวณที่สำคัญคือ 1. ตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา 2. เมืองนคร 3. เมืองพัทลุง 4. อำเภอปากหนัง ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขปากหนังนั้น เพิ่งเปิดทำการเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2455 แต่ในเวลาสั้นๆสังเกตดูการค้าของพวกพ่อค้าอำเภอปากหนัง ซึ่งใช้โทรเลขติดต่อกับต่างประเทศ เช่น เมืองสิงคโปร์ เจรยูนันเสมอ เงินรายได้ค่าโทรเลขซึ่งเก็บได้จากพวกพ่อค้านั้นสูงกว่าเมืองพัทลุงทุกเดือน เห็นได้ว่าการค้าขายของอำเภอปากหนังเจริญกว่าพัทลุงมาก...¹

การส่งเสริมโรงสีข้าว

วิวัฒนาการของการสีข้าวในปากหนังก็เช่นเดียวกับภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย คือ เริ่มตั้งแต่มีการใช้ครกตำข้าว และครกกระเดื่องเพื่อนำข้าวมาบริโภค เมื่อมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ตลาดข้าวขยายตัวมากขึ้น จึงทำให้การสีข้าวพัฒนาขึ้น เริ่มมีกิจการโรงสีข้าวเป็นการสีด้วยมือ มีลักษณะเป็นครกสี ครกนี้สานด้วยไม้ไผ่มีสองชั้นทำเป็นวงกลม มีด้านหมุนคล้ายโม้ ส่วนตัวครกที่สานด้วยไม้ไผ่ยาวด้วยคันทึบเหนียวทั้งไว้ให้แห้ง มีช่องใส่ข้าวเปลือกสำหรับสี ส่วนตัวโม้ที่ทำหน้าที่สีข้าวทำด้วยไม้หมากเป็นซี่ ๆ ทั้งข้างบนและข้างล่างเป็นฟันเพื่อทำด้วยไม้ ข้าวที่สีด้วยครกสีนี้จะออกมาในลักษณะที่เรียกว่า ข้าวก้อง* นำข้าวก้องไปซ้อม (ตำ) อีกครั้งหนึ่งด้วยครก หรือครกกระเดื่องเพื่อให้เป็นข้าวสาร การสีแบบนี้ก่อนนำมาค้ำก็เพื่อเป็นการทุ่นแรง ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับโรงสีประเภทนี้ตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล และมีการส่งเสริมการเกษตร ในปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) มีชื่อว่า โรงสีเอี่ยมเส็ง ตั้งอยู่บนปากหนังฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมที่ว่าการอำเภอชั่วคราวของปากหนัง² และ

¹ กชช. ร.6 ม.1.4/10 หลวงสรวัฑฒวิจารย์สารวัดไปรษณีย์โทรเลข ประจำปี 2457 เทียบกับ พ.ศ. 2456

* "ข้าวก้อง" คือข้าวยังไม่ได้ขัดหรือที่เรียกว่าข้าวซ้อมมือ

² สภาจังหวัดนครศรีธรรมราช. "อำเภอปากหนัง" ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครศรีธรรมราช, (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2527), หน้า 135.

ในช่วงเวลา 4 ปีต่อมา คือปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กราบทูลพระเจ้าอนงยาเอกรมขุนสมมตอมรพันธ์ ความว่า "...โรงสีด้วยมือนี้ ถึงแม้จะมี ปริมาณมากขึ้น แต่ก็ไม่ทันต่อความต้องการของตลาด จึงต้องส่งไปสีที่กรุงเทพฯ..."¹

ในเวลาต่อมามีคนจีนที่เล็งเห็นประโยชน์จากการสีข้าว และมีเงินทุนมากพอ ได้จัด สร้างโรงสีไฟขึ้นแห่งแรกในปากพ่อง มีชื่อว่าโรงสีไฟโค้วหัททงี ตามชื่อของนายหัททงี ชาวบ้าน ทัวไปเรียกโรงสีนี้ว่า โรงสี 1 และโรงสีไฟเต้าเส็ง ชาวบ้านเรียกว่า โรงสี 2 เจ้าของกิจการคือ จีนหัททงีและบุตรหลาน จะพบว่าผู้คุมกิจการสีข้าวทั้งหมดในปากพ่องเป็นคนจีน รัฐบาล สนับสนุนการดำเนินกิจการโรงสีไฟของกนจีนเหล่านี้ตั้งปรากฏว่าเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จหัวเมือง ปักษ์ใต้ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปโรงสีโค้วหัททงี และได้ทรงเปิดโรงสีเต้าเส็ง*

นอกจากนี้ รัฐบาลยังส่งเสริมการผลิตและการค้าข้าวในปากพ่อง โดยในสมัยพระยา สุขุมณัฏวินิต เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2439 - 2449) มีความต้องการจะเพิ่มทุนผลผลิตข้าว จึงส่งเสริมให้ชาวนาใช้เคียวเกี่ยวข้าวแทนแกะ** โดยมีหนังสือทูลเกล้าเสนอให้ทศกัณฐ์ด้วยเคียว แต่ถ้าใช้แกะในการเกี่ยวข้าวให้เสียภาษีร้อยชักสิบ² ทั้งนี้ เพราะถ้าใช้เคียวเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวได้ที่หลายรวง แต่ถ้าใช้แกะเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวได้ที่หลายรวง เท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวนาจำนวนหนึ่ง จะหันมาใช้เคียวเกี่ยวข้าว แต่ส่วนใหญ่ยังคงใช้แกะ แต่เพื่อให้เกี่ยวเกี่ยวข้าวได้มาก จึงเริ่มมีการจ้างแรงงานมาเกี่ยวเกี่ยวข้าว

¹ เรื่องเดียวกัน

* รูปภาพประกอบภาคผนวก ข.

** โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้แกะเกี่ยวข้าวข้างหน้า

² ประยูร โสภณกุล ณ อยุธยา, "เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช,"

การส่งเสริมการปลูกฝ้าย และมะพร้าว

ในปี พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2455 ทางกระทรวงเกษตรได้เล็งเห็นความสำคัญ
ของสินค้าออกฝ้าย จึงได้ส่งฝ้ายพันธุ์เขมรมาให้ชาวปากหม้างปลูก แต่ราษฎรนิยมเพาะปลูกฝ้าย
พันธุ์ไทยมากกว่าพันธุ์เขมร¹ ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลคือ พันธุ์ฝ้ายเขมร เมล็ดฝ้ายสูญเสียมาก
เพาะปลูกไม่ค่อยงอก ที่งอกบ้างก็มีผลน้อย และหนักกว่าฝ้ายไทย พันธุ์ฝ้ายไทยเป็นไม้ล้มลุก
การที่ราษฎรนิยมปลูกฝ้ายไทยนั้นเพราะว่า ราษฎรปลูกในเนื้อที่ ๆ ทำนาหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว
แล้วจะปลูกฝ้ายในที่นา และเมื่อเก็บฝ้ายเสร็จจะตัดต้นฝ้ายทิ้งเพื่อทำนาต่อ ฝ้ายไทยมีอายุ 4-
5 เดือน เท่านั้น²

นอกจากนี้ ทางส่วนราชการได้ส่งเสริมให้มีการปลูกมะพร้าวในท้องที่ชุมชนปากหม้าง
ด้วย จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2456 ปรากฏว่า อ.ปากหม้าง มีพื้นที่ปลูกมะพร้าว 1,014 ไร่
ปลูกมะพร้าว 30,156 ต้น³

¹ ใบบอก พระยาประชาภิจักรจักร ผู้ว่าราชการเมืองนคร กราบทูลสมเด็จพระเจ้า
น้อยยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์, 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456.

² กช. ก.ษ.13/1167 รายงานการปลูกฝ้ายของราษฎรเมืองนครศรี ของนายบ้าน
16 ส.ค. 2456.

³ กช. ร.6 ก.ษ.13/1167 มณฑลนครศรีธรรมราช ส่งรายงานตรวจราชการของ
นายบ้าน 16 ส.ค. 2456.

จำนวนมะพร้าวที่ราษฎรเพาะปลูกในมณฑลนครศรีธรรมราช

อ. เมือง	170,660 ต้น	ประมาณ	8,533 ไร่
อ. ร่อนพิบูลย์	16,370 "	" "	1,467 ไร่
อ. ทุ้งสง	32,176 "	" "	1,654 ไร่
อ. กลาย	104,004 "	" "	18,293 ไร่
อ. ลีชล	137,767 "	" "	5,142 ไร่
อ.ปากหม้าง	30,156 "	" "	1,014 ไร่
อ. พังไกร	17,990 "	" "	1,642 ไร่

ทางราชการส่งเสริมการปลูกมะพร้าวถึงกับใช้อุบายโดยกำหนดว่า ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะ
แต่งงานแล้ว ให้นำออกก้านเจ้าของท้องที่เสียก่อน แล้วให้ก้านพาดำผู้ชายไปหากรมการอำเภอ
อำเภอที่แข็งแรงแนะนำให้ปลูกมะพร้าว 20 ต้น กล้วย 20 กอ ถ้าไม่ปลูกก็ไม่อนุญาตให้แต่งงาน
มะพร้าวและกล้วยที่จะปลูกนั้น แล้วแต่ผู้ชายจะอยู่ที่ใดก็ปลูกที่นั่น ถ้าผู้ชายยอมก็ให้ก้านเข็นต์
ชื่อรับรองไว้ในบัญชี. วิธีนี้อำเภอปากหนัง เป็นผู้คิด มีผู้ปฏิบัติตาม 37 ราย¹

นอกจากจะส่งเสริมการผลิตและการค้าด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว รัฐ-
บาลยังให้ความสำคัญต่อความปลอดภัยแก่ผู้ค้าชาย ถึงกับจัดพลตระเวนเพื่อรักษาความปลอดภัย
ให้ ดังในบอกของพระยาสุโขทัยวินิต ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) ความว่า

....แขวงกลางเมืองนครศรีธรรมราช กลางเมืองสงขลา กลางเมืองพัทลุง กับ
อำเภอเบ็ญชืด เป็นท้องที่มีราษฎรมาก แลเป็นท่าเรือไปมาค้าขายมาก ได้จัดให้
มีพลตระเวนชั้นประจำรักษาพอควรกับท้องที่ คือ กลางเมืองนครศรีธรรมราช 36
คน กลางเมืองสงขลา 42 คน กลางเมืองพัทลุง 12 คน อำเภอเบ็ญชืด
(ปากหนัง) 12 คน รวม 102 คน เพื่อให้ได้รับความเรียบร้อยในท้องที่ ท้องถนน
หลวง...²

จะพบว่า จำนวนพลตระเวนของปากหนังมีเท่ากับจังหวัดพัทลุง³ แสดงให้เห็นความเจริญของปาก
หนังทางด้านการค้า ไม่แพ้พัทลุงทั้งจังหวัด ในขณะที่ปากหนังเป็นเพียงอำเภอหนึ่งของจังหวัด
นครศรีธรรมราช เท่านั้น

นอกจากนี้ รัฐบาลยังให้ยกเลิกการพนัน เพื่อให้ประชาชนมุ่งทำมาหากินและสามารถ
สะสมทุน⁴

¹ เรื่องเดียวกัน

² กจช. ร.5 มท.47/3 เรื่องปกครองท้องที่นครศรีธรรมราช 16 มิถุนายน พ.ศ.
2439 ถึงวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2440.

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ โปรดดูภาคผนวก ก.

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระหว่าง พ.ศ. 2439 - 2482

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่มีการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2439 รัฐบาลได้ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในปากพื้งอย่างมากนับจากปีนี้เป็นต้นไป จึงมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในปากพื้งอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะส่งผลมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ และปัจจัยอื่น ๆ ด้วย ดังจะได้พิจารณาความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร

ความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรในช่วงนี้ มีลักษณะขยายตัวทางการผลิตทั้งทางด้าน การเพาะปลูก การประมง และการเลี้ยงสัตว์ แต่ที่เด่นชัดที่สุดเห็นจะได้แก่การเพาะปลูก เพราะลักษณะทำเลที่ตั้งของปากพื้งอำนวยต่อการเพาะปลูกเป็นอย่างมาก เนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มกว้างขวาง เหมาะแก่การเพาะปลูก และปริมาณน้ำฝนมากพอ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่า การผลิตทางการเกษตรนั้นไม่แน่นอน และมักมีปัญหามากหลาย ๆ ด้าน เช่น ปัญหาการผลิต ซึ่งยังต้องอาศัยธรรมชาติ ปัญหาการเก็บรักษา ปัญหาราคาของสินค้าซึ่งขึ้นอยู่กับตลาด และอื่น ๆ อีก ผลผลิตทางการเกษตรของปากพื้ง พอจะแยกศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

ข้าว เมื่อพูดถึงปากพื้ง สิ่งแรกที่คนส่วนใหญ่นึกถึงคือ ข้าว เพราะปากพื้งเป็นอยู่ข้าวที่สำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชและบริเวณใกล้เคียง (ในบริเวณดังกล่าวก็มีการปลูกข้าวเช่นกันแต่ไม่มาก) อาจกล่าวได้ว่า ยามใดที่บริเวณใกล้เคียงเกิดข้าวยากหมากแพงจะได้ข้าวจากปากพื้งไปช่วยแก้ปัญหา เช่น ในปี ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) อำเภอร่องยาง และอำเภอร่อนพิบูลย์ ไม่มีข้าว ต้องซื้อจากปากพื้ง ดังรายงานเสนาบคือออกตรวจการทำงานในมณฑลต่าง ๆ ความว่า "...อำเภอร่อนพิบูลย์การท่วมน้อยกว่าศก 129 เข้าไม่พอกินมาตั้งแต่ต้นปี อำเภอร่องยางเข้ากล้าตายในส่วนห้าเลกว่าศก 129 มากเข้าไม่พอกินมา 3 เดือนแล้ว เวลาที่อำเภอร่อนพิบูลย์แลร่องยางซื้อข้าวปากพื้ง..."¹

¹ กจช. ร.5 กษ.3/446 เรื่องรายงานเสนาบคือออกตรวจราชการท่วมน้ำในมณฑลต่าง ๆ 3 ตุลาคม ร.ศ. 130.

มิใช่แต่ชาวปากพ่องจะเลี้ยงคนแถบนครศรีธรรมราชเท่านั้น เพราะในปีเดียวกันนี้
ยังส่งไปขายที่พัทลุง ซึ่งประสบปัญหาเช่นเดียวกันด้วย¹ ทั้งที่เมืองพัทลุงเองตามปกติก็มีการปลูก
ข้าวมากเช่นกัน*

นอกจากปากพ่องจะเป็นผู้ข้าวที่สำคัญสำหรับบริเวณใกล้เคียงดังกล่าวมาแล้ว นับตั้งแต่
แต่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในปากพ่องหลังจากการปฏิรูปการปกครอง ปรากฏว่า ปากพ่องได้ส่ง
ข้าวไปขายยังกรุงเทพฯ และต่างประเทศด้วย

ก่อนที่จะพูดถึงการทำนาของปากพ่อง เราควรทราบถึงลักษณะและรายละเอียดเกี่ยว
กับการทำนาในภาคใต้ของไทยโดยทั่วไปก่อนพอสังเขป พื้นที่สำหรับทำนาในภาคนี้ปลูกข้าวเจ้า
เป็นหลัก แต่ภูมิประเทศไม่ค่อยอำนวย แหล่งที่ทำนาใหญ่ที่สุดของภาคใต้ คือ ที่ราบลุ่มเมืองนคร
ศรีธรรมราช (ที่ราบลุ่มน้ำปากพ่อง)² และเมืองพัทลุง

จากลักษณะภูมิประเทศของภาคใต้ ทำให้การทำนาของราษฎรแตกต่างกันเป็น 3
ลักษณะ คือ นาหยาบ** นาปรัง และนาไร่ แต่ที่ปากพ่องมีการทำแต่เพียงนาหยาบ

นาหยาบ เป็นนาที่ทำกันทั่วไปในบริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ซึ่งเป็น
ที่ราบลุ่มติดต่อกัน ตั้งแต่เมืองชุมพรไปจนถึงเมืองปัตตานี ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มที่สำคัญที่สุดของภาคใต้
มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และมีการทำนามาก ส่วนที่ราบลุ่มด้านชายฝั่งทะเลตะวันตกมี

¹ เรื่องเดียวกัน

* ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ครั้งเสด็จประพาส
แหลมมลายู ตอนหนึ่งว่า "...สำหรับเมืองพัทลุงสามารถผลิตข้าวเลี้ยงเมืองสงขลาด้วยเกือบ
ทั้งเมือง..." คุรายละเอียดเพิ่มเติมจาก "พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู"
ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, (ฉบับที่ 1 21 กรกฎาคม ร.ศ. 108) หน้า 376.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 ด้านเศรษฐกิจ
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 125.

** "นาหยาบ" หมายถึง นาปี

การทำนาคยามเป็นบางท้องที่ ในเมืองตรัง ภูเก็ต และสตูล แต่ทำกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การทำนาคยามต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก การลงมือทำนาคยามจึงเริ่มทำกันตั้งแต่ต้นฤดูฝน โดยเริ่มไถนาตั้งแต่เดือน 6 ในระยะแรกฝนยังตกไม่ชุก ยังไม่มีน้ำขังในนา เป็นการไถแห้งเพื่อให้หญ้าตาย เมื่อฝนตกชุกในราวเดือน 8 เริ่มมีน้ำขัง ชาวนา ก็ทำเทือก* สำหรับหว่าน "ข้าวปลูก" ** หว่านแล้วต้องคอยควบคุมระดับน้ำอย่าให้ท่วมเมล็ดข้าวจนกว่าจะงอกเป็นต้นกล้า เมื่อต้นกล้าโตได้ขนาดจึงถอนไปปักดำในแปลงที่ไถและคราดเตรียมไว้แล้ว

ชาวนาชาวนานี้ จะได้รับผลดี หรือเสียย่อมขึ้นอยู่กับ การเอื้ออำนวยการของธรรมชาติเป็นสำคัญ เพราะว่าอาศัยแต่น้ำฝนเท่านั้น ถ้าน้ำฝนบริบูรณ์ ข้าวจะสุกเก็บเกี่ยวได้ในราวเดือนยี่หรือเดือนสาม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้าวชาวนาคือ "แกะ" ซึ่งเก็บข้าวได้ที่ละรวง เมื่อเก็บได้ 3-4 กำมือ ก็ผูกรวมเข้าด้วยกันเสียครึ่งหนึ่ง เรียกว่า "เสียง" ***

ชาวนาชาวนาในหัวเมืองภาคใต้ รวมทั้งในปากพองเก็บเกี่ยวชองด้วยแกะ ทั้งนี้โดยที่เชื่อว่า การใช้แกะทำให้แม่โพสพไม่ตกใจจะได้ให้ผลผลิตสูง ดังตัวอย่างความเชื่อของชาวนาภูเก็ตที่หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์ รายงานส่วนกลางความว่า

...เป็นลัทธิของชาวนามณฑลภูเก็ต เชื่อถัดกันว่า แม่ประสกอาจจะได้ดีให้ร้ายแก่คนได้ ที่สุดจนเป็นเมล็ดเข้าแล้วหนีหายไปก็ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อเข้าสุกแล้วชาวนา ... ต้องทำพิธีทำขวัญเข้าเสียก่อน และต้องเก็บเข้าที่ละรวมด้วยแกะจะเกี่ยวด้วยเคียวที่ละกำอย่างในมณฑลอื่นในเป็นไม่ได้ เข้าจะตกใจจะหนีจะหายจะให้โทษอะไรต่าง ๆ ...¹

* "เทือก" คือ ทำดินในนาให้มีลักษณะคล้ายดินเลนเป็นแปลงสำหรับหว่านกล้า

** "ข้าวปลูก" คือ พันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้สำหรับปลูกใส่ภาชนะใส่หน้า พองอกทั้งไร่ 1 คืบ เมื่อเมล็ดข้าวแตกหน่อก็นำไปหว่านในแปลงเพาะกล้า

*** ข้าวเสียงหนึ่งหนักประมาณ 2 กิโลกรัม

¹ กจช. ร.5 กส.5/34 "เรื่องพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ส่งรายงานตรวจเหมืองแร่ และการเพาะปลูกของหลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์" 8 กันยายน - 19 ตุลาคม ร.ศ. 129.

เหตุผลข้างต้นนี้เป็นลักษณะความเชื่อ ซึ่งเหตุผลเบื้องหลังความเชื่อนี้ ไม่ได้ถูกถ่ายทอดออกเป็นคำอธิบายอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล จึงทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองที่ไม่ใช่คนใดบางคนไม่เข้าใจ บางทีก็ถึงกับมองชาวนาหมายในภาคใต้ว่า เป็นพวกมกมาย ตั้งรายงานของหลวงอภิราชฤทธิ ข้าหลวงเกษตรมณฑลภูเก็ต ที่ส่งถึงพระยารัชฎานุประคิษฐ์ ว่า

...ข้าพเจ้าได้ชี้แจงว่า ไม่ควรเชื่อถือในสิ่งไม่มีประโยชน์เช่นนี้...ชาวนาในมณฑลกรุงเทพฯ หรือมณฑลอื่น ๆ เกี่ยวข้าวด้วยเคียวได้ และไม่ปรากฏว่า แม่ประสกได้ให้ร้ายแก่ผู้เกี่ยวอย่างหนึ่งอย่างใด มีแต่ความมั่งคั่งบริบูรณ์ ก็เหตุใดเล่าจึงแม่ประสกจะมาให้ร้ายให้โทษแก่ชาวเรามณฑลภูเก็ต...เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเห็นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแนะนำ และบังคับและรับผิดชอบตามเมือง ๆ ให้ราษฎรใช้เคียวให้จงได้"¹

อันที่จริงการเก็บข้าวด้วยแกะนั้นมีเหตุผลอยู่เบื้องหลังมากมาย แต่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่ซักถาม หรือทดลองให้เห็นจริง เหตุผลต่าง ๆ ที่พอจะประมวลได้มีดังนี้

ประการแรก การใช้แกะเก็บข้าว สามารถเก็บข้าวได้ทั้งหมด ตกหล่นน้อยที่สุด

ประการที่สอง ไม่ต้องนวดข้าวตั้งรายงานสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพความว่า

...ฉันเห็นว่า การที่ราษฎรใช้เหล็กแกะเก็บเข้าในนา นั้น ย่อมจะต้องใช้ด้วยประกอบเหตุผลอันจำเป็น จนเป็นธรรมเนียมที่ใช้กันมาสืบจนชั่วบุตรหลาน คงจะไม่เป็นเพราะความโง่งอย่างเดียว ราษฎรเหล่านั้นใช้ว่าจะไม่รู้จักเคียว ก็หามิได้ ย่อมจะรู้จัก แต่หากมีเหตุผลที่จำเป็นให้ใช้ไม่ได้ หรือจะใช้แกะเหล็กเก็บเข้าได้ก็คิดว่า ที่คิดเห็นในเวลานั้นที่เขาเก็บรวงเข้า ไม่ต้องถึงดินเข้านั้น ก็มีประโยชน์ที่ไม่ต้องนวดเข้าเป็นต้น"²

ประการที่สาม การเก็บข้าวด้วยแกะไม่เปลืองเนื้อที่เก็บรักษาข้าวในยุ้งฉางเพราะไม่มีฟาง และใบข้าวมากเหมือนเกี่ยวด้วยเคียว³

¹ เรื่องเดียวกัน

² กจช. ร.5 มท.47/17 จัดการการเมืองนครศรีธรรมราช 17 เมษายน ร.ศ.115

³ ศิริินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้" สัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 (วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2525), หน้า 240.

ประการสุดท้าย ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดคือ พันธุ์ข้าวที่ชาวนาพยายามในภาคใต้ปลูก นั้น แตกต่างไปจากพันธุ์ข้าวที่ปลูกในส่วนอื่น หรือในภาคอื่นของประเทศหรือที่ปลูกกันในนาปีรับ ภาคใต้ พันธุ์นาหยามนี้นี้ เมื่อข้าวสุกและรวงข้าวแก่ รวงจะกรอบ ถ้าจับต้นข้าวรบแบบเกี่ยว ด้วยเคียว รวงข้าวจะหัก เมล็ดข้าวจะร่วงหล่น คงได้แต่ฟางข้าวมากกว่าได้เมล็ดข้าว¹

พันธุ์ข้าวต่าง ๆ ที่ปลูกในนาหยาบ เช่น ข้าวหลวงเคี้ย ข้าวลูกลาย ข้าวช่อจำปา ข้าวคอกก้อ ข้าวเมล็ดใหญ่ ข้าวช่อพา ข้าวทนต์อง ข้าวสีร์ทม์ ข้าวช่อมุก ข้าวนางเนี้ยว เป็นต้น

สำหรับการขยายพื้นที่ปลูกข้าวเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีตัวเลขแสดงให้ดูได้ แต่จากการ เพิ่มปริมาณการส่งออกในปี 2452 เพิ่มจากปี พ.ศ. 2450 ถึง 5 เท่า² แสดงว่ามีการ ขยายการผลิตข้าวอย่างมาก กล่าวโดยสรุปจากการปลูกข้าวในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ของปากพืงมีปริมาณมาก แต่หลังจากพระยาสุโขทัยวินิต ไม่ได้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนคร ศรีธรรมราชแล้ว หลักฐานเกี่ยวกับข้าวของปากพืงขาดหายไป อาจเนื่องจากไม่มีรายงานส่ง มา หรืออาจเนื่องจากเอกสารถูกเผาไป ครึ่งไฟไหม้วังสมเด็จพะเจ้าเมืองยาเธอเจ้าฟ้ากรม- ขุนลพบุรีราเมศซึ่งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชสืบต่อจากพระยาสุโขทัยวินิตก็เป็นได้

ปัญหาในการทำนา

ชาวนาในปากพืงต้องประสบกับปัญหาหลายด้าน พอสรุปประเด็นของปัญหาได้ดังนี้

- ปัญหาทางด้านการผลิต การผลิตยังต้องอาศัยธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของน้ำ ปากพืงมีลำน้ำสำคัญคือ แม่น้ำปากพืง แต่ถึงกระนั้นก็มีปัญหาเรื่องน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้ว น้ำจะเต็มเพราะน้ำทะเลเข้าถึง ทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ในการเพาะปลูกได้

¹ สัมภาษณ์, เลี่ยม รัตนวรรณ, อดีตคลังจังหวัดปากพืง, 12 ก.พ. 2527. อายุ 67 ปี.

² โปรคตุรายละเอียคนในเรื่องการค้าข้าวข้างหน้า

- ปัญหาทางด้านเทคนิคการผลิต ยังคงใช้แบบเดิม คือ โถ จอบ เสียม ฯลฯ การเก็บเกี่ยวก็ใช้เก็บด้วยแกะ ทำให้ผลิตได้ช้า ไม่สามารถขยายการผลิตได้เท่าที่ควร ชาดแคลนเครื่องมือทางการผลิตเช่น โถ กระบือ ดังรายงานตรวจราชการของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพความว่า "...ในเมืองนครศรีธรรมราชนี้ มีความขัดข้องอยู่ด้วยโถกระบืออย่างหนึ่งกับด้วยเรื่องการหวงห้ามที่ดินอย่างหนึ่ง"¹ สาเหตุของการขาดแคลนโถกระบือในการทำนาของชาวนาก็เพราะ มีการนำไปขายยังต่างประเทศมาก ดังรายงานตรวจราชการของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงสาเหตุการขาดแคลนโถกระบือความว่า

...ความขัดข้องด้วยเรื่องโถกระบือนั้น ด้วยมีพ่อค้าต่างเมืองมารับซื้อโถกระบือออกไปทางเมืองสงขลาแลเมืองไทรบุรีไปขายเกาะหมาก แลส่งไปต่างประเทศปีละถึง 4 พัน 5 พันตัว ภาให้โถกระบือในพื้นที่เมืองราคาแพง เพราะไม่มีมากขึ้นได้ ราษฎรจะหาไร้นำซื้อโถกระบือไม่ใครได้"²

- ปัญหาการจับจองที่ดิน เกี่ยวกับการจองที่ดิน ชาวนาเองไม่สามารถจับจองที่ดินที่ดีและอุดมสมบูรณ์ได้ ส่วนพวกที่ไม่ใช่ชาวนามีการจับจองที่ดินเกินกว่าความสามารถในการผลิตคือขุนนางที่มีอิทธิพลเข้าจับจองที่ดินไทย อาศัยอำนาจราชการ ในเรื่องของการจับจองที่ดินในปากหนังสือมีลักษณะแตกต่างจากที่อื่น เช่น ในภาคกลาง เมื่อเริ่มมีการออกโฉนดเพื่อแสดงกรรมสิทธิ์ (พ.ศ. 2444) ปลายรัชกาลที่ 5 ชาวนาไม่ยอมไปทำโฉนดเอง บางครั้งฝากญาติหรือเพื่อนรวม ๆ กันไป ทำโดยเอาที่หลาย ๆ แปลงไว้ในชื่อคน ๆ เดียว เพราะที่ดินยังไม่ขาดแคลนและไม่มีราคามาก³ แต่ก่อนหน้านั้นคือในปี ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) สมเด็จพระยาคำรงเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ กล่าวไว้ในรายงานตรวจราชการความว่า

¹ กจช. ร.5 มท.23/60 "เสด็จตรวจหัวเมืองปักษ์ใต้," 1-21 กันยายน ร.ศ.115

² เรื่องเดียวกัน

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต," หน้า 11.

...ในเมืองนครศรีธรรมราช ที่นาที่เดิมจะมีผู้บรรดาศักดิ์ หรือผู้มีทรัพย์จับจอง
หวงห้ามเอาไว้ จนเกินกำลังที่จะทำได้ โดยเหตุว่าต้องเสียค่านาแต่เท่าที่ทำ
ส่วนราษฎรจะหว่านก็หาที่ยาก ด้วยที่ดินตกเป็นของคนที่มั่งมีเสียหมด จะทำก็ต้อง
เสียค่าเช่า ถ้าหาไม่ก็ต้องเที่ยวเสาะแสวงหาที่นาออกไปไกลถิ่นฐานบ้านเรือน
ได้รับความลำบากทำให้สิ้นอุตสาหกรรมเสียโดยมาก...¹

- ปัญหาทางด้านภาษีอากรต่าง ๆ การที่รัฐต้องการได้เงินภาษีจำนวนมาก ถึงกับ
ส่งเสริมทางด้านต่าง ๆ เมื่อเห็นว่าประชาชนมีรายได้มากพอแล้ว ก็ดำเนินการปรับอัตราภาษี
ซึ่งชาวนาเองพึงผลิตทางการเกษตร อันมีผลผลิตไม่แน่นอนต้องอาศัยธรรมชาตินั้น โอกาสที่ต้อง
ประสบกับปัญหานี้มีมาก เพราะถึงทำไม่ได้ผลก็ต้องเสียภาษีอยู่ดี วิธีการที่รัฐจะเก็บภาษีให้
ได้มากขึ้นก็โดยการยกระดับที่นา เพื่อจะได้เก็บภาษีอากรได้เพิ่มขึ้น เช่นในปี ร.ศ. 115 ที่นา
ในทุกตำบลของอำเภอเบ็ญชืด (ปากพ่อง) ถูกยกระดับจากนาชั้นจัตวา เป็นนาชั้นตรี² ต่อมาใน
ปี ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2453) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ แก้วไขยกที่
นา 20 ตำบล ซึ่งเดิมเป็นนาฟางลอย*ชั้นเป็นนาคู่โค** ที่นาของอำเภอเบ็ญชืด (ปากพ่อง)
ยังไม่ถูกจัดเป็นนาคู่โค แต่ก็ถูกยกระดับจากนาฟางลอยชั้นตรี เป็นนาฟางลอยโท ซึ่งต้องเสีย
ค่าอากรค่านาเพิ่มขึ้นคือ จากนาฟางลอยตรี เก็บไร่ละ 80 สตางค์ งานละ 20 สตางค์ เพิ่ม
เป็นนาฟางลอยโทเสียไร่ละ 1 บาท งานละ 25 สตางค์² นอกจากชาวนาจะต้องเสียอากร
ค่านาแล้ว ชาวนายังต้องเสียภาษีค่ารูปพรรณโคกระบือ พระยวงษาอุปราชแห่งลพบุรีว่า ค่า
รูปพรรณโคกระบือขึ้นที่เดียว 300% สำหรับชาวนาที่มีเรือยังต้องเสียภาษีเรือซึ่งชาวนาที่อาศัย

¹ กจช. ร.5 มท.23/60 "สมเด็จพระบรมราชโอรสาภาพเสด็จตรวจราชการ
หัวเมืองปักษ์ใต้", 1-21 กันยายน ร.ศ. 115.

* นาฟางลอย เป็นลักษณะการจัดเก็บภาษีอากรในปีที่หว่านโดยพิจารณาจากฟางข้าว
ในนา (หรือที่เรียกเก็บตามตอข้าวที่หว่า) ทุกรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ข.

** นาคู่โค เป็นลักษณะการจัดเก็บภาษีอากรค่านาที่มีการหว่านประจำปี และมีการ
เก็บภาษีทุกปี ทุกรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวกเพิ่มเติม

² กจช. ร.5 กษ.13/449 "เมมเมอร์แรนดัม ว่าด้วยแก้ไขการทำนาให้เจริญ",
เจ้าพระยวงษาอุปราช 31 ตุลาคม ร.ศ. 129.

อยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ต้องใช้เรือในการขนข้าวจากนาเก็บที่บ้านหรือสัญจรไปมา ปัญหาเกี่ยวกับภาชนะจะพบว่า ชาวนาเองต้องพบความลำบากในการเสียภาษีต่าง ๆ

- ปัญหาการเสียเงินค่าราชการตามระเบียบการบริหารประเทศของไทย ซึ่งมีมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาจนกระทั่งรัตนโกสินทร์ เพิ่งจะเลิกเก็บในปี พ.ศ. 2482 ดังกล่าวมาแล้วว่า แรงงานไทยไม่มีอิสระเท่าที่ควร เพราะต้องเสียเงินค่าราชการแทนการถูกเกณฑ์รับราชการทหาร ถึงกับยอมเสียเปรียบต่าง ๆ เพื่อหาเงินมาให้รัฐเป็นเงินค่าราชการ บางครั้งยังถูกพวกพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อข้าวกดราคา ชาวนาก็จำเป็นต้องขายข้าว เพราะต้องการนำเงินไปเสียค่าราชการและใช้หนี้ ดังปรากฏในรายงานพระยาวังศานุประพันธ์ 31 ตุลาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2443) ความว่า

...พวกพ่อค้าที่ไปเที่ยวซื้อเข้ากดราคาซื้อเอาอีกชั้นหนึ่ง ถึงแม้ชาวนาทราบอยู่แล้วว่า ราคาที่พ่อค้าเข้ารับซื้อนั้นถูกกว่าราคาที่ควรจะได้ก็จำเป็นต้องขาย เพราะต้องการเงินไปเสียแก่เจ้าพนักงาน แลเจ้าหน้ต่าง ๆ ที่ต้องไปกู้ยืมเงินมาลงทุนทำนา ส่วนชาวนาที่ไม่มีเงินเสียค่าราชการ และค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก ชาวนาที่ยากจนจริง ๆ ที่ไม่สามารถกู้ยืมเงินมาเสียให้ได้ ก็ต้องถูกยึดทรัพย์สมบัติ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาวนา มีโคกระบือแลที่นา เป็นต้น ขายทอดตลาด...

- ปัญหาทางด้านการตลาด การผลิตข้าวของชาวนาในปี ร.ศ. 115-116 (พ.ศ. 2430 - 2440) ข้าวส่วนใหญ่จะถูกส่งมาขายที่อำเภอเบ็ญชืด (ปากพนัง) ซึ่งเป็นตลาดที่สำคัญมีการค้าขาย ราคาข้าวสารที่ซื้อขายกันในตลาดดังละ 40 อัฐ² ราคาจริงที่ชาวนาได้รับจะต่ำกว่า เนื่องจากพวกชาวจีนซึ่งทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งออกไปรับซื้อข้าวจากชาวนามาขายโรงสีอีกทอดหนึ่งย่อมได้ผลกำไรจากราคาขายนี้ โดยรับซื้อแบบกดราคา วิธีการออกไปรับซื้อข้าวของคนจีนกลุ่มนี้ทำโดยออกไปตามชนบท มีการจัดหาของชำประเภทที่ไม่มีในท้องถิ่น

¹ เรื่องเดียวกัน

² ชวน เพชรแก้ว, "การปกครอง สังคม และเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัย ร.ศ. 115 ถึง 116" เดือนสิบ 23 (จังหวัดนครศรีธรรมราช : จัดพิมพ์, 2523), หน้า 36.

เช่น เคย (กะปิ) เกลือ พริก หอม เหล้าโรง และกัญชา¹ ฯลฯ นำไปขายชวานาโดยใช้เงิน เป็นสื่อบ้างหรือไม่ก็รับซื้อในรูปของการให้ชวานานำข้าวมาแลก ทางภาคกลางก็มีปรากฏการณ์ เช่นนี้เหมือนกับที่เรียกว่า "ตกข้าว" หรือ "แลกข้าว" พวกพ่อค้าคนกลางนี้จะถูกเรียกว่า "ยี่บัว" หรือ "เจ้ายี่"² ดังนั้น ราคาซื้อขายจึงไม่ได้ถูกกำหนดโดยชวานา แต่พ่อค้าคนกลาง เป็นผู้กำหนดราคาเสียเป็นส่วนใหญ่ เพราะชวานาไม่สะดวกที่จะนำข้าวมาขายตามโรงสีเอง เนื่องจากผลิตได้ในปริมาณไม่มากนัก ประกอบกับมีการแบ่งข้าวที่ผลิตได้ออกเพื่อกิจการต่าง ๆ เช่น เพื่อใช้บริโภคตลอดปี เพื่อนำไปขายบ้าง และไว้เพื่อบริจจาคีให้วัดเป็นการทำบุญบ้าง³

ส่วนปัญหาตลาดภายนอก ก็มีผลส่งผลโดยตรงต่อการผลิตและราคาข้าวภายในชุมชน เช่นเมื่อต่างประเทศมีความต้องการข้าวมาก ก็มีผลทำให้ราคาข้าวภายในประเทศ และชุมชน ย่อย ๆ มีราคาสูงขึ้นด้วย เช่น เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลงใหม่ ๆ ข้าวไทยในตลาดต่างประเทศมีราคาสูง ทำให้ราคาข้าวภายในประเทศสูงขึ้นด้วย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็ เพราะประเทศผู้ค้าแข่งอื่น ๆ ประกาศห้ามนำข้าวออกขายต่างประเทศ ทำให้มีการกว้านซื้อ ข้าวไทยในปี พ.ศ. 2461 - 2462 ชวานาพากันนำข้าวออกมาขายเป็นจำนวนมากจนรัฐบาล เองเกรงข้าวจะไม่พอบริโภคภายในประเทศ เมื่อราคาข้าวสูงขึ้น ยิ่งทำให้ชวานาผลิตข้าว มากขึ้น เพราะได้ราคาดี ทำให้ละทิ้งหัตถกรรมที่บ้านลงไปในช่วงนี้มากด้วย

ปัญหาของชวานาทางด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด รัฐเองก็ตระหนัก และพยายาม หาทางช่วยแก้ไขตามลักษณะของปัญหา เช่น กรณีน้ำเค็มของปากน้ำ ให้ส่งเสริมให้มีการขุด คลองเพื่อนำน้ำจืดมาใช้ ปัญหาการผลิตส่งเสริมให้นำเกี่ยวมาใช้ในการเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อให้สามารถผลิตได้เร็วขึ้น หันต่อความต้องการของตลาด เป็นการประหยัดเวลา และแรงงาน

¹ ติเรก พรตตะเสน, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจนครศรีธรรมราช จากวรรณกรรม มุขปาฐะ", สัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3, 2527.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24, คำว่า "เจ้ายี่" หมายถึง ยี่บัวนั่นเอง ไม่ได้หมายถึง "อั้งยี่".

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

ปัญหาทางด้านภาษีอากรที่เก็บมากเกินไปก็พยายามลดปัญหาโดยการเรียกเก็บค่านา และค่า
ราชการภายหลังที่ชาวนาเก็บเกี่ยวพืชผลแล้ว นอกจากนี้ ยังได้มีการส่งเสริมให้มีการใช้
มาตรา ชั่ง ตวง วัด ให้แน่นอน เพื่อป้องกันไม่ให้พวกพ่อค้าฉ้อโกงชาวนา¹ เป็นต้น

ฝ้าย ฝ้ายเคยเป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของปากหมิง โดยส่งไปขายต่างประเทศ ในมณฑล
นครศรีธรรมราช มีการปลูกฝ้ายมากในอำเภอปากหมิงเพียงแห่งเดียว แต่ถึงแม้จะมีมากขนาด
ส่งไปขายต่างประเทศก็ไม่ได้มีการปลูกทุกตำบล ปลูกมากในบริเวณตำบลปากหมิงฝั่งตะวันออก
ตำบลบางพระ จากหลักฐานที่พบแสดงให้เห็นว่ามีการค้าฝ้ายตั้งแต่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)
แล้ว รายงานของพระยาสุโขทัยวินิตในปีดังกล่าว ได้แสดงตารางจำนวนสินค้าที่ราษฎรซื้อขาย
กันในเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีฝ้ายหนัก 52,190 ชั่ง คิดเป็นเงิน 7,827 บาท รวมอยู่
ด้วย เอกสารต่างประเทศที่รายงานเกี่ยวกับสินค้าส่งออกของมณฑลนครศรีธรรมราช มีการ
ส่งฝ้ายออกไปจำหน่ายต่างประเทศในปีต่าง ๆ มีปริมาณและราคาดังต่อไปนี้

ในปี ค.ศ. 1906 - 1907 (พ.ศ. 2449 - 50)	จำนวน 577 ตัน
	มูลค่า 7,779 ปอนด์
1907 - 1908 (พ.ศ. 2450 - 51)	จำนวน 434 ตัน
	มูลค่า 8,517 ปอนด์
1908 - 1908 (พ.ศ. 2451 - 52)	จำนวน 588 ตัน
	มูลค่า 7,972 ปอนด์ ²

¹ กจช. กส 13/449 พระยาวงศาประพันธ์ "เมมเมอริแรนตีว่าด้วยการแก้ไข
การทำนนาให้เจริญขึ้น" 31 ตุลาคม ร.ศ. 129.

² Reference to previous report Annual Series No 4333 "Siam"
Report for the year 1909 on the trade of the monthans of Nakonsritam-
rat and Patani, p. 26.

การปลูกฝ้ายของปากหนังเจริญขึ้นเป็นลำดับ มีการส่งไปขายต่างประเทศเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2455¹

ฝ้ายที่ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ เป็นฝ้ายพันธุ์ไทยทั้งสิ้น และเป็นฝ้ายทั้งเมล็ด เนื่องจากไม่มีผู้ใช้เครื่องจักรทอฝ้ายซึ่งมีโรงทอฝ้ายอยู่เพียงโรงเดียวในปากหนัง ประกอบกับเจ้าของโรงทอฝ้ายกดราคาฝ้ายให้ต่ำ โดยผู้ที่นำฝ้ายมาทอไม่ต้องเสียค่าจ้าง แต่เจ้าของต้องขายฝ้ายที่ทอแล้วให้แก่โรงงาน "...โดยให้ราคาเพียง 4 บาทเท่านั้น ผู้ที่ไม่พอใจได้ส่งออกไปจำหน่ายทั้งเมล็ดเสียมากซึ่งอาจจะให้ราคาหามละ 7 บาท ที่ขายให้โรงทอก็แต่รายย่อยหรือผู้ที่ต้องการเงินสด..."²

วิธีเลือกพันธุ์ฝ้าย ราษฎรเลือกโดยลวก ๆ เท่านั้น "...เมื่อฝ้ายแตกสมอแล้วก็ตั้งต้นเก็บสมอ เลือกที่มีมุขขาวไม่เปื้อนไผ่ทำพันธุ์(เรียกว่า "แม่ฝ้าย") เก็บมากน้อยตามต้องการแล้วจึงนำฝ้ายที่เหลือขาย ในการปลูกฝ้าย 1 ไร่ จะเก็บได้ประมาณ 100 200 ชั่ง..."³

การขยายตัวของอุตสาหกรรม

จากทำเลที่ตั้งของปากหนังเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ดังนั้น อุตสาหกรรมที่สำคัญของปากหนังที่สำคัญก็คือ โรงสีข้าว ก่อนที่เราจะพูดถึงอุตสาหกรรมโรงสีข้าวในปากหนัง จะขอกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของโรงสีข้าวในประเทศไทยก่อนพอสังเขป

การขยายตัวในการผลิตข้าวในประเทศไทย ทำให้เกิดการลงทุนในโรงสีข้าวควบคู่ไปด้วย แต่เดิมเรายังไม่มีการค้ากับต่างประเทศ การสีข้าวใช้การตำด้วยครก และครกกระเดื่อง เพื่อนำข้าวมาหุงกินเป็นอาหารประจำวัน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมิใช้อยู่ตามพื้นที่ห่าง

¹ กจช. ร.6 มท.18.1/6 เล่ม 1 รายงานพระยามหาอำมาตย์ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช 20 ตุลาคม พ.ศ. 2457

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน

ไกลการคมนาคม การตั้งโรงสีข้าวเริ่มปรากฏหลักฐานในช่วงทศวรรษ 2440 มีการสร้างโรงสีไอน้ำขึ้นในปี พ.ศ. 2401 โดยบริษัทอเมริกัน และในปี พ.ศ. 2408 หนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์เดอร์ ซึ่งหมอบลัดเล ได้ตีพิมพ์เกี่ยวกับกลไฟสีข้าวดังนี้

... "โรงสีข้าว" โรงสีจักรกลไฟในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ ได้จัดตั้งขึ้นเป็นสามแห่ง ได้ตั้งกลางวันกลางคืนเสมอ และโรงสีที่ได้เข้ามาตั้งเมื่อเดิมนั้นตั้งอยู่ปากคลองบางน้ำซล มีชื่อโรงสีจักรอเมริกา แลมสเตอร์เอฟ เบลก ผู้เป็นเจ้าของ มีสเตอร์เอม. เควี เป็นนายอาคาร โรงสีจักรกลไฟที่ 2 ตั้งอยู่เยื้องกันฝั่งตะวันออก มีชื่อว่า โรงสีจักรบางกอกกานี่ แลมสเตอร์เอมเอ ออกแมน เป็นนายอาคาร แลโรงสีที่ 3 มีชื่อว่า โรงสีจักรแห่งเอมาควิล แอน กานี่ มีนายฟิลิค เตอยอน เป็นนายอาคาร

ได้ทราบว่ โรงสีที่ 1 สีข้าวได้วันละพันหาบ โรงสีที่ 2 สีได้วันละพันหกร้อยหาบ โรงสีที่ 3 วันละเก้าร้อยหาบ

โรงสีข้าวหรือโรงสีไฟในสมัยเริ่มแรกที่เรียกว่า โรงสีจักรกลไฟนั้น คือ โรงสีที่ใช้เครื่องไอน้ำเป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลาย เพราะใช้ง่าย เชื่อเพลิงหาได้สะดวก เช่น แกลบจากข้าวที่สีแล้ว และเศษไม้หรือไม้ฟืน น้ำก็หาได้ง่ายเพราะโรงสีมักตั้งอยู่ริมแม่น้ำที่มีการคมนาคมสะดวก ต่อมาจึงมีโรงสีข้าวที่ใช้เครื่องยนต์น้ำมันดีเซล และใช้กำลังน้ำตก โรงสีข้าวในกรุงเทพฯ ส่วนมากเป็นโรงสีไอน้ำ และมีขนาดใหญ่กว่าโรงสีในชนบท จำนวนโรงสีข้าวออกกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นมากในช่วงทศวรรษที่ 3 และ 4 ของ ปี พ.ศ. 2400 อุตสาหกรรมสีข้าวในชนบทส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในท้องที่ที่มีการปลูกข้าว ในระยะเริ่มแรก โรงสีข้าวในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นของชาวตะวันตก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินการ เนื่องจากมีอุปสรรคในเรื่องภาษาและไม่เข้าใจอุปนิสัยของคนไทย จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนจีนบางพวก ซึ่งเริ่มจากการเป็นพนักงานในโรงสีไฟ และได้เรียนรู้กิจการสีข้าวตลอดจนการค้าตลาดดีพอ เพราะเป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างชาวนากับโรงสีให้ชาวตะวันตกมาก่อน พวกนี้จะสะสมเงิน เมื่อมีมากพอก็ขอซื้อกิจการสีข้าวมาเป็นของตนเอง ปริมาณการเพิ่มขึ้นของคนจีนที่เป็นเจ้าของกิจการสีข้าว เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คุ้ได้จากสถิติของกิจการโรงสีไฟ ในปี พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889) โรงสีไอน้ำ

¹ วิวัฒน์ พันธจານูนิธิ และคณะ. "โรงสีข้าว" ที่ระลึกกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

(พระนคร : กิตติการพิมพ์, 2526), หน้า 519.

17 แห่งจากทั้งสิ้น 23 แห่งในกรุงเทพฯ มีคนจีนเป็นเจ้าของ และในปี พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919) เวลา 30ปี กิจการโรงสีไฟเกือบทั้งหมดเป็นของคนจีนถึง 56 แห่ง จากจำนวน 66 แห่ง¹

โดยทั่วไป โรงสีจะซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าคนกลางเท่านั้นและมักจะขายข้าวที่โรงสีด้วย แต่โรงสีในชนบทมักติดต่อกับชาวนาโดยตรง ดังนั้น หน้าที่ของโรงสีจึงไม่จำกัดเฉพาะการสีข้าว แต่จะซื้อข้าวจากชาวนาและขายข้าวด้วย บางครั้งโรงสีจะเป็นผู้ส่งข้าวออก และบางครั้งก็จะขายข้าวให้แก่ร้านค้าในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นผู้ส่งออกอีกต่อหนึ่ง

ปัญหาที่โรงสีไฟประสบก่อนช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ การแข่งขันในการหาข้าวเปลือกในชนบทมาสี แต่ถึงกระนั้นโรงสีก็ไม่สามารถดำเนินการได้ตลอดปี เพราะชาวนาทำนาครั้งเดียวเป็นส่วนใหญ่

ถึงแม้ว่าจะเกิดโรงสีไฟขนาดใหญ่ขึ้นในปากน้ำในปี พ.ศ. 2448 โดยจีนฮักหงษ์ขอพระราชทานจัดตั้ง แต่โรงสีด้วยมือก็ยังคงดำรงอยู่ได้ และสามารถดำเนินการ ต่อมาเพราะการขยายตัวในการผลิตข้าวยังคงมี ปริมาณโรงสีข้าวด้วยมือยังมีเพิ่มขึ้น ทั้งพระราชหัตถเลขาคราวเสด็จหัวเมืองบักขี้ได้ ความว่า "...ในเวลานี้ โรงสีด้วยมือมีรายไปตามลำฝั่งน้ำตลอด มีหลายสิบโรง"²

จะพบว่า ปริมาณโรงสีข้าวในปากน้ำมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งโรงสีด้วยมือและโรงสีไฟ และมีกำลังการผลิตมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เพียงพอ ดังมีรายงานในรัชกาลที่ 6 ว่า "โรงสีไฟขนาดใหญ่ 3 โรง มีประมาณ 2,000 เกวียน ใน 10 วัน คงจะขายได้ทั้งหมด แต่ถ้าสีเป็นข้าวสารไม่ทันการ แต่โดยมากเขาส่งเป็นข้าวเปลือก"³ เป็นที่น่าสังเกตว่า จำนวน

¹ Great Britain, Foreign Office, "Report on the Commercial Situation in Siam at the Close of the year 1919", (London, 1920) pp.18-19.

² กจช. ร.6 น 31.3/36 แนมมอแรนคัม เรื่องการกำกับตรวจตราข้าว 8-17
ก.ศ. พ.ศ. 2462

³ เรื่องเดียวกัน

โรงสีไฟขนาดใหญ่ในปากพ่องปี พ.ศ. 2462 มีถึง 3 โรง ทั้งที่จากสถิติในปีเดียวกันนี้ โรงสีไฟในภาคใต้ทั้งหมดมีเพียง 7 โรง ดังรายงานของ วิลเลียม สกินเนอร์ ที่ว่า "ในช่วงหลังของศตวรรษที่ 19 โรงสีส่วนใหญ่อยู่กรุงเทพฯ จนกระทั่ง ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) มีโรงสีไฟเพียง 56 โรง อยู่ที่กรุงเทพฯ และรอบ ๆ กรุงเทพฯ ถึง 37 โรง อีก 7 โรงอยู่ในภาคใต้ ที่เหลือกระจายกันไป"¹

ในช่วงต้นฤดูเก็บเกี่ยว โรงสีมีข้าวส่งสีมากจนสีไม่ทัน ส่งขายเป็นข้าวเปลือก แต่ในหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ไม่มีข้าวส่งโรงสี เพราะทางใต้ทำนาปีละครั้ง จึงทำให้ข้าวเปลือกอันเป็นวัตถุดิบบ่อนโรงสีไม่พอ ทำให้โรงสีต้องแข่งขันกันในการซื้อข้าว ดังรายงานข่าวโดยเสน่ห์ ๗ ปักษ์ใต้ ในปี พ.ศ. 2462 กล่าวว่า

...ในทางใต้นี้ มีโรงสีข้าวมากแห่ง เช่น ทางปากพ่อง และเมืองนคร พัทลุง สงขลา แต่ข้าวที่ได้ไม่ค่อยจะพอสีจึงต้องแย่งกันซื้อ บางโรงสีก็ต้องหยุดสีชั่วคราว เพราะไม่มีข้าวพอ ยิ่งปีนี้เกรงว่าโรงสีจะต้องปิดชั่วคราวกันหลายโรง เพราะโรงสีมีข้าวเปลือกสีน้อยกว่าทุกปี...²

ดังได้กล่าวแล้วว่า โรงสีมักจะซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาที่โรงสี และมักจะขายข้าวที่โรงสีด้วย "บางครั้งโรงสีจะเป็นผู้ส่งข้าวออกด้วยโรงสีไฟในปากพ่อง มักจะส่งข้าวออกไปยังประเทศจีน ยองกง สิงคโปร์ แต่ส่วนใหญ่ส่งไปกรุงเทพฯ"³ ในกรณีที่โรงสีไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะการสีข้าวเพียงอย่างเดียว คือ ทำกิจการในเรื่องการขายข้าวด้วย ปัญหาจึงตามมาและทำให้รัฐบาลต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้าว ดังรายงานของพระยาประสิทธิ์ศัลการ ความว่า

¹ William G. Skinner, The Chinese Society in Thailand : An Analy History, p. 214.

² กข. ร. 7 ม 26.5/198 ข่าวปักษ์ใต้โดย เสน่ห์ ๗ ปักษ์ใต้, 4 มี.ค.2473.

³ กข. ร.6 น 31.3/36 เรื่องเดียวกัน (8-17 ก.ค. 2462)

...เมื่อโรงสีรับจ้างสีข้าวเท่านั้นแล้ว การสีเข้าเป็นการตรงไปตรงมา ไม่มี การเจือปนเข้าชนิดต่าง ๆ พันธุ์ข้าวเปลือกที่ดีให้ชนิดเข้าสารที่ดี และได้ ราคาดี ถ้าพันธุ์ข้าวเปลือกไม่ดี ก็ได้ชนิดข้าวสารที่แตกหัก และราคาก็ย่อม เยว่ โรงสีก็ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียอะไรด้วยในชนิด และพันธุ์ข้าว และใน ราคาของข้าว นอกจากจะได้ค่าจ้างสีเท่านั้น

เมื่อเจ้าของโรงสีทำหน้าที่เป็นผู้ขายข้าวสารด้วย ในตอนนั้นภาระของโรงสีมี มากกว่าการสีข้าวอย่างเดียว หมายความว่า เจ้าของโรงสีทำหน้าที่เป็นผู้ ขายข้าวสารโดยเฉพาะแล้ว ยังต้องไปกังวลในเรื่องปนและผสมเข้าอีก ผลที่ สุดไม่ใช่โรงสีไม่ใช่ชาวนาได้รับความวิหามอง แต่ประเทศสยามเป็นผู้เสียชื่อ เพราะเป็นเจ้าของในนามของเข้าที่มีเมล็ดแตกหักไม่น่าบริโภค วิธีแก้ไขในข้อ นี้ก็คือ ต้องบังคับให้โรงสีทำหน้าที่แต่เพียงสีเข้าเท่านั้น ถ้าบังคับไม่ได้ราคา เข้าก็จะต้องตกลงทุกวัน ทุกวัน...¹

นอกจากอุตสาหกรรมโรงสีข้าวแล้ว อุตสาหกรรมที่พบในปากพ่องอีกอย่างหนึ่งในช่วง ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือ อุตสาหกรรมโรงเลื่อยไม้ ซึ่งเริ่มมีขึ้นพร้อม ๆ กับการนำ เครื่องจักรไอน้ำขนาดใหญ่เข้ามาใช้ในการอุตสาหกรรมการสีข้าว "เงินฮักหงีได้ขออนุญาตตั้ง โรงเลื่อยขึ้นที่ริมโรงสีไฟใช้หม้ออันเดียว แต่ยังไม่ได้ตั้งเครื่อง มีไม้จอกอยู่ริมตลิ่งมาก"² จาก พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่า เงินฮักหงีได้ ขออนุญาตตั้งโรงเลื่อยขึ้นในปี พ.ศ. 2448 แต่อุตสาหกรรมประเภทนี้ก็ไม่ค่อยได้กำไร เพราะอยู่ ใกล้แหล่งวัตถุดิบ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปากพ่องขาดแคลนไม้ขนาดใหญ่ในการทำไม้ กระดานและเสาสร้างบ้าน ไม้ที่ใช้กันส่วนมากในปากพ่องจะนำมาจากป่าไม้ชายทะเล ส่วน ไม้ขนาดใหญ่เช่นไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียน และไม้กระยาเลย ต้องไปตัดที่อำเภอบราน* ซึ่งอยู่ทาง ต้นน้ำปากพ่อง ไม่เช่นนั้นต้องไปตัดไม้ประเภทไม้เนื้อแข็งแถบอำเภอร่อนพิบูลย์ หรืออำเภอลานสกา วิธีขนย้ายก็โดยการล่องมาตามคลองสุขุม ซึ่งก็เป็นการลำบากกว่าการนำไม้มาจาก

¹ กจช. ร.7 ค.7/1 รายงานสินค้าเมมโมแรนคัมของพระยาประสิทธิ์ศิลปการ

8 กันยายน 2469 - 25 พฤศจิกายน 2474.

² สภาจังหวัดนครศรีธรรมราช. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค, (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527), หน้า 135.

*อำเภอบราน ปัจจุบันไม่มีฐานะเป็นอำเภอและตั้งอยู่ระหว่างอำเภอเชียรใหญ่และ อำเภอชะอวด

อำเภอราม จึงทำให้อุตสาหกรรมประเภทนี้ไม่แพร่หลายในปากพ่องั้นจนถึงปัจจุบัน

การค้า

สินค้าที่สำคัญที่สุดของปากพ่องั้นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ข้าว การส่งข้าวออก เริ่มปรากฏชัดตั้งแต่หลังปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2439 ดังรายงานตรวจราชการพระยาสุโขทัยวินิต รายงานในหมวดการค้าตอนหนึ่ง ความว่า

...เข้าเปลือกข้าวสารในแขวงอำเภอลำปางไกร แลปากพ่องั้นมีมาก ซึ่งราษฎรมาจำหน่ายที่ปากพ่องั้น ลงเรือไปเมืองสิงคโปร์ เมืองแขกบ้าง กรุงเทพฯ บ้าง ดังมีจำนวนดังนี้ เข้าเปลือก 1970 เกวียน เงินทุน 88650 บาท...¹

มีเอกสารต่างชาติที่แสดงถึงปริมาณส่งออกของปากพ่องั้น ใจความว่า

...ปริมาณส่งออกข้าวออกของมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2451 แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มปริมาณสินค้าออกประเภทข้าวสารของปากพ่องั้น ในปีนั้นยอดขายของราคาสินค้าออกข้าวสารจากปากพ่องั้นขึ้นถึง 115,112 เทริญู ซึ่งยอดส่งออกสูงกว่าปีที่แล้วถึง 5 เท่า แต่อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2452 ยอดส่งออกก็ลดลงเหลือ 82,470 เทริญูเท่านั้น เพราะเหตุว่าบางท้องที่ ผลผลิตบางส่วนไม่ได้ผลเท่าที่ควร...²

เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าทางการเกษตร โดยเฉพาะต้องอาศัยธรรมชาติ ดังนั้น จึงมีผลผลิตไม่แน่นอน และความต้องการของตลาดก็ไม่แน่นอน ดังนั้น ในบางปีจึงส่งข้าวออกมาก บางปีก็ส่งออกน้อย เช่นในปี พ.ศ. 2451 "...ยอดขายของราคาสินค้าออกข้าวสารสูงขึ้นถึง 115,112 เทริญู สูงกว่าปีกลายถึง 5 เท่า ..." ³ ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

¹ ประยูร โสภณกุล ณ อยุธยา, "อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ," หน้า 170.

² Diplomatic and Consular Reports "SIAM" Report for the year 1909 on the trade of the monthons of Nakon Sritamrat and Patani Edited at the Eroci office and the Board of trade, Annual Series No 4333 f.343.

³ Diplomatic and consular report, "Siam", p. 11.

เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 การค้าของไทยที่มีต่อมาเลเซียและสิงคโปร์ ลดลง 1 ใน 3 ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยได้มาก ดังรายงานของพระมิตกรกรมรักษา ในปี พ.ศ. 2476 - 2477 ตอนหนึ่งความว่า

...ปรากฏว่า สินค้าไทยที่ส่งเข้าไปขายในมาเลเซีย ลดจำนวนจาก 113,000,000 เทริญู ลงมาถึง 52,000,000 เทริญู ทั้งนี้มีสาเหตุที่หึงกล่าวคือ ชาวไทยเป็น สินค้าออกสำคัญของเราต้องถูกจำกัดโดยภาษีและผู้บริโภค ด้วยชาวไทยนั้นแพง คนจนมีมากไม่สามารถจะซื้อชาวไทยกินได้...¹

สาเหตุที่ชาวมีราคาแพงในช่วงดังกล่าวเนื่องจากปริมาณข้าวของไทยมีน้อยลง รวมทั้งที่ปากพ่อง ด้วย ดังรายงานข่าวปักซีใต้ ใน พ.ศ. 2473 โดย เสน่ห์ ๗ ปักซีใต้ ว่า "...การทำนา ในปักซีใต้ปีนี้ ทำนาได้ผลน้อยต้องเสียหายมากในเมื่อเข้ากำลังสุก และอยู่ระหว่างเก็บเกี่ยว ก็ เกิดฝนตกใหม่ น้ำท่วมจนสูญเสียมากมาย..."²

สินค้าออกของปากพ่องที่ส่งไปขายต่างประเทศอีกชนิดหนึ่งก็คือ ฝ้าย การค้าฝ้ายนั้น จะมีพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นชาวจีนรับซื้อส่งไปขายยังสิงคโปร์ และมีการส่งไปขายไม่ก็ปีก็เลิกรา ไป เพราะความต้องการข้าวในตลาดต่างประเทศมีมาก ชาวปากพ่องจึงนิยมปลูกข้าวมากกว่าฝ้าย ถ้าพิจารณาการส่งฝ้ายเป็นสินค้าออก จะพบว่า ปากพ่องเริ่มส่งฝ้ายออกครั้งแรก ประมาณปี พ.ศ. 2454 เพราะจากรายงานการส่งสินค้าออกของมณฑลนครศรีธรรมราช ก่อนหน้านั้น ไม่ปรากฏว่ามีฝ้ายเลย* เริ่มปรากฏหลักฐานการส่งฝ้ายออกในปี พ.ศ. 2454 จากรายงานเรื่องที่จะบำรุงสินค้าฝ้ายในประเทศสยาม ความว่า

¹ กช. ร.7 กษ 67.11/2 เรื่องกงสุลเยเนอรัล ๗ สิงคโปร์ รายงานค้าขาย และการเมือง พ.ศ. 2476 - 2477.

² กช. ร.7 มท.26.5/198 ข่าวปักซีใต้โดย เสน่ห์ ๗ ปักซีใต้ 4 มีนาคม 2473.

*ดูรายนามสินค้าส่งออกได้ในภาคผนวก

...เมืองนครศรีธรรมราช การเพาะปลูกฝ้ายที่เจริญอยู่จนถึงกับส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ ก็มีแต่อำเภอปากพ่องที่เดียว ซึ่งเวลานั้นนับว่าได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ ดังเช่นใน พ.ศ. 2454 ฝ้ายในอำเภอปากพ่องส่งไปจำหน่ายเมืองสิงคโปร์ 979 ทาบ 15 ซึ่ง ราคา 8,184 บาท 80 สตางค์ พ.ศ. 2455 ส่ง 1016 ทาบ 17 ซึ่ง ราคา 7,652 บาท พ.ศ. 2456 ส่ง 1016 ทาบ 6 ซึ่ง ราคา 16,212.42 บาท แต่ฝ้ายที่ส่งออกไปจำหน่ายนี้เป็นฝ้ายทั้งเม็ดเสียโดยมาก...¹

การค้าฝ้ายไม่ค่อยมีอุปสรรคใดมากนัก นอกจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับโรงหีบฝ้ายกตราคา จึงทำให้ผู้ผลิตขายฝ้ายทั้งเม็ด

อุปสรรคการค้าของปากพ่องที่มีต่อต่างประเทศ คือ การคมนาคม ถึงแม้ว่าปากพ่องจะเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นอ่าวเหมาะแก่การจอดเรือ เพราะสามารถกันมรสุมได้ แต่จากลักษณะที่ตั้ง (ดูแผนที่ประกอบ) จะพบว่า บริเวณปากอ่าวเป็นปากแม่น้ำ ดังนั้น จึงเกิดดินดอนปากแม่น้ำ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการนำเรือใหญ่เข้าเทียบท่า ต้องรอน้ำขึ้น ปัญหานี้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ดังพระราชหัตถเลขาครั้งเสด็จประพาสปากพ่องได้ ความว่า

... บรรดาเมืองท่าในแหลมมลายูฝั่งตะวันออก เห็นจะไม่มีแห่งใดที่เท่าปากพ่อง มีชัศอยู่แต่ปากอ่าวตันเรือใหญ่เข้าไม่ได้ พวกลูกค้ามีความประสงค์ที่จะให้ชุกมาก จึงหักทงนี้เองได้ยื่นเรื่องราวว่า ถ้าจะชุกตนจะขอออกเงินให้ 80,000 บาท พวกจีนลูกค้าที่เห็นพร้อมกันว่าจะต้องชุกทุกปี ยอมให้เก็บค่าชุกตามกำลังเรือ เพราะเหตุว่าเวลานี้ลำบากด้วย เครื่องลำเลียงข้าวมาบรรทุกเรือใหญ่เสียค่าจ้างเป็นอันมาก โดยจะต้องเสียค่าชุกคลองยังจะถูกกว่าเสียค่าจ้างเรือลำเลียง...²

จะพบว่า อุปสรรคเรื่องดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำนี้เป็นอุปสรรคอย่างมาก ในการพัฒนาลุ่มน้ำปากพ่อง โดยเฉพาะด้านการเดินเรือขนาดใหญ่ จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชาวจีนใน

¹ กจช. ร.6 กษ.13/1171 เรื่อง เมืองนครศรีธรรมราชส่งรายงานเรื่องที่จะบำรุงสินค้าฝ้ายในประเทศสยาม 18 เมษายน 2454

² สภาจังหวัดนครศรีธรรมราช, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค... หน้า 136.

ปากพั่งให้ความสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานที่ ม.ร.ว.พิน เจ้าท่า ไปเที่ยวตรวจศิลาได้น้ำ กล่าวถึงปากพั่งความว่า "...ที่เมืองนครในอ่าวระหว่างแหลมคลุมพุกเหนือปากน้ำเมืองนครไปนั้นเป็นเลน แลน้ำขึ้นเต็มไปหมด...ที่ปากพั่งนั้น มีที่โตใหญ่และทั้งเรือพ่อค้าต่าง ๆ ก็ไปมาก แต่ไม่มีร่องน้ำสำหรับเรือใหญ่... ถ้าเรือใหญ่ต้องรอให้น้ำเกิด..."¹ ดังนั้น จึงได้ดำเนินการขุดลอกร่องน้ำ โดยมีพ่อค้าจีนช่วยออกเงินในบางส่วน

อุปสรรคในเรื่องการค้ากับต่างประเทศอีกประการหนึ่งคือ เรื่องของสื่อกลางในการค้า อันได้แก่เงินตรา ซึ่งมักจะพบปัญหาเกี่ยวกับอัตราแลกเปลี่ยน เนื่องจากค่าของเงินไม่คงที่ ดังนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือ เรื่องของความยุ่งยากในการแลกเปลี่ยนและเทียบค่า ดังรายงานการประชุมเทศบาล ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความว่า

...การค้าขายทางเมืองนครต่อกับสิงคโปร์มีกันเป็นอันมาก สินค้าออกมา สินค้าเข้าน้อย เงินเข้ามาในเมืองมากกว่าออกไป เงินเหรียญเหมือนน้ำไหลเชี่ยว เงินบาทเหมือนน้ำไหลอ่อน เพราะฉะนั้น ให้แก่ราคาเหรียญ 7 เหรียญเท่ากับ 10 บาท* ให้ใกล้กับราคาพวกพ่อค้าเขาแลกเปลี่ยนกันตามราคาน้ำเงิน..."²

¹ กจช. ร.5 ยธ.6/22 ม.ร.ว.พิน เจ้าท่าไปตรวจศิลาได้น้ำทางทะเลฝั่งตะวันตก
25 พ.ค. ร.ศ. 117.

*อัตราแลกเปลี่ยนที่ใช้อยู่ในเวลานั้น คือ

อัตรา 10 เบี้ยอัฐตึก	= 1 เฟื้อง
40 เบี้ยอัฐตึก	= 1 ก้อน
5 ก้อน	= 1 โขก
2 โขก	= 1 เหรียญ (1 ก้อน = 12 อัฐ)
3 เหรียญ	= 5 บาท

² กจช. ร.5 มท.2.1/10 "รายงานการประชุมเทศบาล" ร.ศ. 122.

นอกจากอุปสรรคในเรื่องอัตราแลกเปลี่ยนแล้ว ยังมีอุปสรรคที่เกิดจากความแตกต่างทางด้านมาตรา ซึ่ง ดวง วัด เป็นอุปสรรคทางการค้าที่สำคัญที่ทำกับชาติตะวันตก ดังเอกสารของชาวต่างชาติคนหนึ่ง ความว่า

...ปริมาณของข้าวเปลือกและข้าวสารที่ส่งเป็นสินค้าออกไปยังพ่อค้ากลุ่มอื่น ๆ จะคิดปริมาณเป็นเกวียน (cayan) และถัง (tang) แต่สำหรับผู้ซื้อข้าวชาวต่างชาติจะมีความคุ้นเคยกับการคิดปริมาณเป็นตัน (ton) มากกว่า...¹

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องตลาดคือ ความต้องการของตลาดไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองด้วย บางครั้งอาจถูกกีดกันการนำเข้าด้วยระบบภาษี และปัญหาการแข่งขันกับผู้ค้าแข่งรายอื่น ๆ เช่น ข้าวและการเมือง พ.ศ. 2476 คนหนึ่งว่า "...ปัญหามีว่า เราจะมีวิธีแก้ไขได้อย่างไร บ้างที่จะยังไม่ยอมให้ชาวพม่าเข้าเป็นเจ้าของตลาด..."²

การค้าระหว่างปากหนังกับชุมชนใกล้เคียง

ประเภทของสินค้าที่ปากหนังก้ากับจังหวัดหรืออำเภอต่าง ๆ ก็ได้แก่ ข้าว จะถูกส่งไปจำหน่ายในจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะส่งไปขายกรุงเทพฯ มากที่สุด ในปี พ.ศ. 2462 มีรายงานเรื่องการก้ากับการตรวจข้าวความว่า "...ตั้งแต่ปลายปีก่อนจนถึงปีนี้ ใช้ออกประมาณเดือนละ 5000 เกวียน แต่ไปกรุงเทพฯ มากกว่าสิงคโปร์"³ นอกจากค้าข้าวกับกรุงเทพฯ แล้ว ยังมีหัวเมืองใกล้เคียงประสบปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ ทำให้การผลิตข้าวไม่ได้ผล ต้องสั่งซื้อข้าวจากปากหนังก้าไปบริโภค เช่น เมืองสงขลา เมืองตรัง และเมืองพัทลุง ดังรายงานจากเมืองนครศรีธรรมราชชี้แจงถึงข้างคงบัง และการทำนาในท้องที่ต่าง ๆ ดังความว่า

¹ Diplomatic and consular reports, "Siam", p. 11.

² กจช. ร.7 กษ.67.11/11 รายงานการค้าข้าวและการเมือง, พ.ศ. 2476.

³ กจช. ร.6 น.31.3/36 เรื่องแมมมอแรนดัม การก้ากับการตรวจข้าว

...เมืองพัทลุงอำเภอเมือง การทำนาหย่อนกว่าศก 129 เข้าคังยังไม่พอกิน
ตลอดศก อำเภอปากพูน การทำนาพอเสมอศก 129 เข้าศกยังไม่พอกิน
ตลอดศก รวมทั้ง 3 อำเภอ ให้อาศัยเข้าพึ่งใคร แลปากพูน...¹

นอกจากการค้าที่ทำกับต่างเมืองดังกล่าวมาแล้ว ปากพูนยังทำการค้ากับเมืองนคร
ศรีธรรมราช และอำเภอซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน คือ อำเภอรัตนัญญ์ อำเภอลานสกา
อำเภอชะอวด ฯลฯ

วิธีการค้าระหว่างปากพูนกับอำเภอ และจังหวัดใกล้เคียงนั้น มีหลายลักษณะด้วยกัน
เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้า (Barter system) วิธีการนี้มีมากแต่เดิม มาลคน้อยลง
ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น การที่ชาวลานสกา นำผลผลิตมาแลกข้าว อีกวิธีหนึ่งคือ
การนำสินค้าที่มีในท้องถิ่นตนมาขาย และซื้อสินค้าไม่มีในท้องถิ่นตนกลับไป วิธีการดังกล่าวนี้มี
ทำกันทั้งระหว่างอำเภอต่ออำเภอ เช่น คนอำเภอชะอวดนำเสื้อผ้ามาขายที่ปากพูนแล้วซื้อข้าวกลับไป
หรือทางอำเภอทะเลน้อยนำของป่ามาขาย แล้วซื้อข้าวกับจากมุงหลังคาบ้าน² นอกจากนี้
ยังมีการค้าอีกลักษณะหนึ่งคือ มีผู้มาซื้อสินค้าจากปากพูนฝ่ายเดียว หรือไม่ก็เป็นการค้าที่ปาก-
พูนส่งสินค้าไปขาย ซึ่งการค้าลักษณะนี้มีมักเป็นการค้าขนาดใหญ่กว่าแบบแรก ๆ เช่น ที่ปัตตานี
มาซื้อข้าวปากพูน บางครั้งมาไม่มีสินค้มาขาย ก็จะเอาทรายใส่ท้องเรือมา ไม่ให้เรือโคลง
แล้วนำมาทั้งหน้าด่านศุลกากร³

ประเภทของสินค้าที่ทำการค้ากันระหว่างปากพูนกับภูมิภาคต่าง ๆ ภายในประเทศ
เราแยกพิจารณาเป็น 2 ประเภท คือ สินค้าเข้า และสินค้าออกของปากพูน สินค้าเข้าปาก
พูน ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ไม่มีในท้องถิ่น เช่น เกลือที่นำมาจากจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรปราการ

¹ เรื่องเดียวกัน

² สัมภาษณ์, ชุนตันโท ราชเดช, อดีตนายร้อยมือปราบเมืองพัทลุง, 1-3 มกราคม

2523. อายุ 83ปี.

³ เรื่องเดียวกัน

ของป่า และหัตถกรรมพื้นบ้านบางอย่าง เช่น เสื้อจากหัตถ์ หรือแร่ธาตุ จากอำเภอร่อนพิบูลย์ และพวกผลไม้ต่าง ๆ จากอำเภอลานสกา ตั้งคำสัมภาษณ์นายแก่น ทุมมาศ ชาวลานสกา

...เอาผลไม้ไปขายที่ปากพ่อง เดือนหนึ่งต้องไปสักครั้ง ขายสัก 50 ปีมัน มะพร้าว 2 ลูก 3 สดางค์ ทมาก 100 ละ 25 สดางค์ หนีไปทางเรือที่ เรียกว่าเรือเหนือ ผลไม้ที่นำมาค้าก็เช่น ทมาก พลู ทเรียน มะพร้าว มังคุด ลางสาด เวลา มา ๆ เป็นพวก ๆ ละ 5-10 คน ทุ่งหมู่บ้านมีเรือประมาณ 50 ลำ บางครอบครัวไม่มีเรือมาก็เช่าเรือมา ค่าเช่าเรือเที่ยวละ 7 บาท ครั้นซึ่งเอาของไปขาย พอไปถึงก็เอาเขาสัตว์ป่าให้คนมาฆ่าซื้อ ผู้ที่มาซื้อคือ พวกชาวนา หรือข้าราชการ บางคนขายแก่แม่ค้าที่ปากพ่อง ซื้อเหมาทั้งลำ อย่างมากขายทั้งลำ 50 บาท ในปี พ.ศ. 2472...¹

สินค้าประเภทผลไม้ที่ขนมาขายปากพ่องส่วนใหญ่มักจะเสีย เมื่อนำมาถึงปากพ่องก็มักจะสุกพอดี ดังนั้น จึงต้องขายให้หมดโดยเร็ว จึงเป็นการเปิดโอกาสให้แก่ผู้มารับซื้อถดราคาได้ ผู้นำมาขายจึงไม่สู้พอใจ แต่ก็ต้องขายจนเกิดมีจำนวนขึ้นจำนวนหนึ่งที่ชาวปากพ่องรู้จักกันดีคือ "เมื่อมาถึงพ่อง ไม่เผาก็ผิง"²

ในช่วงนี้ การขนส่งสินค้าระหว่างปากพ่อง กับบริเวณใกล้เคียงอาศัยการขนส่งสินค้าทางเรือ โดยผ่านทางคลองปากพ่อง และคลองอื่น ๆ ซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 การคมนาคมขนส่งสินค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับปากพ่องในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็นิยมใช้เรือเป็นพาหนะติดต่อ ส่วนการค้าระหว่างปากพ่องกับดินแดนต่างไกล เช่น กรุงเทพฯ หรือจังหวัดชายฝั่งตะวันออก คือ ตรัง จะขนส่งสินค้าโดยเรือขนาดใหญ่เป็นส่วนใหญ่ โดยผู้ค้าจะเช่าเรือสำเภ หรือเรือกลไฟขนาดใหญ่ ไม่ได้เป็นเจ้าของเรือเอง ดังเอกสารการตรวจตราชาว ความว่า "...พวกโรงสีทั้ง 3 โรง กับพวกพ่อค้า เข้าเรืออีสเอเซียติคมลาลำหนึ่ง เดือน 1 ได้ 4 เที้ยมมาบรรทุกข้าวจากปากพ่อง..."³ ช่วงนี้ทางรถไฟวิ่งไปถึงหาดใหญ่แล้ว

¹ สัมภาษณ์, แก่น ทุมมาศ, ชาวลานสกา, 13 มกราคม 2523. อายุ 58 ปี.

² สัมภาษณ์, เลี่ยม รัตนวรรณ, อดีตคณบดีจังหวัดปากพ่อง, 12 กุมภาพันธ์ 2527. อายุ 67 ปี.

³ กจช. ร.6 น.31.3/36 เรื่องแมมเมอแรมตัน เรื่องการกำกับตรวจข้าว

มีการขนส่งข้าวมากรุงเทพฯ โดยทางรถไฟบ้าง แต่การขนส่งทางรถไฟไม่ได้รับความนิยมมากนัก เพราะไม่สะดวก กล่าวคือ จะต้องขนข้าวลงเรือ เดินทางขึ้นไปตามลำน้ำปากน้ำ แล้วจึงขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟชะอวด* ทั้งนี้เพราะไม่มีเส้นทางรถไฟไปถึงปากน้ำโดยตรง เว้นแต่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งการขนส่งทางทะเลไม่สะดวก จึงมีการขนส่งทางรถไฟมาก หลังจากนั้นก็ไม่ได้รับความนิยมอีก เพราะการขนส่งทางเรือต้นทุนถูกกว่าและสะดวกกว่า

อุปสรรคหรือปัญหาที่พบจากการค้าระหว่างปากน้ำกับภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศ ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีด้วยกันหลายประการ นอกเหนือจากปัญหาทางการคมนาคม ดังได้กล่าวมาข้างแล้ว ซึ่งทางรัฐบาลเองก็ให้ความสนใจ เห็นได้จากรายงานสำรวจมณฑลนครศรีธรรมราช ตอนหนึ่งความว่า

...การเดินทางเรือเมล์ตามหัวเมืองปากน้ำได้เหล่านี้ เป็นการสำคัญยิ่ง ถ้ามีเรือเมล์ไปมากรุงเทพฯ ได้เสมอ ทางราชการบ้านเมืองที่จะจัดก็จะสะดวก ทั้งการค้าและการเพาะปลูก เพราะจะส่งสินค้าออกได้ง่ายเป็นผลให้คนลงทุน ลงแรงค้าขายมากขึ้น...¹

อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งทางการค้า คือ การเข้มงวดในเรื่องการเก็บภาษี มีการตั้งด่านจัดเก็บภาษีมากแห่ง ซึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ผู้ดำเนินการค้ารัฐบาลตระหนักในปัญหานี้ และได้พยายามแก้ไขแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ดังมีข่าวในหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2472 ความว่า

...ตามคำสั่งศาลากรจังหวัด ห้ามไม่ให้ด่านปากน้ำเข้มงวดตรวจตราเรือเล็ก ๆ ซึ่งเป็นเรือเที่ยวซื้อขายปลาไปมาผ่านด่าน ซึ่งไม่น่าจะสงสัยว่า ลักลอบพาของต้องห้ามหนีด่านได้ กระทำให้ลูกค้านายกรได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ โดยใช่เหตุ ขึ้นต้นนายด่านจะปฏิบัติตามคำสั่ง ครั้นต่อมานายด่านกลับสั่งให้ตรวจตามเคย...²

* ชะอวด เป็นอำเภอในปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปากน้ำ

¹ กจช. ร.5 ม.2.47/4 รายงานตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราชหมวดการคมนาคม 20 มกราคม 2439.

² กจช. ร.6 ม.34/3 ห้ามไม่ให้ส่งข้าวออกเมืองนคร 14 ตุลาคม ร.ศ. 130.

นอกจากการค้ากับต่างประเทศและการค้ากับชุมชนใกล้เคียงแล้ว ในชุมชนปากพ่องยังมีการค้าขายค่อมระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และระหว่างคนในชุมชนกับพ่อค้าจากต่างถิ่น ที่เข้ามารวบรวมสินค้าไปขายต่อ การค้าส่วนใหญ่ เกี่ยวข้องกับอาชีพของประชากรในท้องถิ่น สินค้าหรือวัตถุสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยนค้าขายซึ่งกันและกันส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ประมง และอื่น ๆ เช่นของป่า* และสินค้าหัตถกรรมต่าง ๆ การค้าขายสินค้าเหล่านี้มิได้ทำเป็นบริษัท ห้างร้าน หรือกิจการขนาดใหญ่ แต่เป็นลักษณะการค้าขายค่อมในชุมชน ผลผลิตใดเหลือกินเหลือใช้ก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน หรือซื้อขายกันตามตลาดของชุมชน พ่อค้าคนกลาง จะรวบรวมสินค้านำไปค้าที่ตลาดใหญ่ของอำเภอปากพ่องอีกทีหนึ่ง พ่อค้าแม่ค้าไม่ค่อยชำนาญในการใช้ภาษากลางเพื่อการค้า เมื่อจะต้องติดต่อสื่อสารกับพ่อค้าจากต่างถิ่น จึงมักจะพูดเสียงเพี้ยน เรียกว่า "พูดทองแดง"

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ปากพ่องมีความเจริญทางการค้าอย่างมาก ดังในบอกที่พระยาสุโขม มีถึงกระทรวงมหาดไทยในปี ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2444) ความว่า

...ที่ปากคลองสุโขมก็มีเรือค้าขายจอดแน่นทั้งข้างใต้ ข้างเหนือ ส่วนการเก็บภาษีชุมชนเวสกิจ เก็บได้เงินขึ้นมาเป็นลำดับโดยเรียบร้อย แต่เงินภาษีอื่นข่มพอสมควรอยู่ ที่ขึ้นมากก็เพราะข่าวสารกว่าจะสิ้นปีถึง 10,000 เกวียน เงินภาษีคงจะเลย 5,000 บาท เมื่อคิดผลประโยชน์ในอำเภอเบียดขัดทั้งอำเภอ แลรวมทั้งภาษีสุรายาฝิ่นเข้าด้วยเงินกว่า 10,000 บาท มากกว่าเมืองพัทลุงทั้งเมือง...¹

ผู้ประกอบการค้าภายในชุมชนปากพ่อง แบ่งตามลักษณะการค้าได้ดังนี้คือพวกพ่อค้าที่มาขายสินค้าตามตลาดนัดได้แก่ชาวบ้านในบริเวณนั้น ๆ ซึ่งจะนำผลผลิตที่เหลือบริโภคมาขายหรือแลกเปลี่ยนอีกพวกหนึ่งคือ พวกพ่อค้าอาชีพที่นำของมาขายตามตลาดนัดในวันที่มีตลาดนัด ส่วนวันธรรมดาจะนำไปเร่ขาย หรือไม่กี่ปลูกร้านค้าทำหน้าที่เช่นเดียวกับพ่อค้าคนกลางที่เรียกว่าเจ้ายี่ คนกลุ่มนี้จะเป็นชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ พ่อค้าประเภทนี้ไม่ใช่ทำธุรกิจค้าขายเพียงอย่างเดียวยังเป็น

* ปากพ่องมีป่าชายเลน ไม้ชายทะเล เมื่อถึงฤดูออกดอกพวกผึ้งป่าก็มาทำรังอยู่ตามต้นไม้ชายทะเล อาศัยน้ำหวานจากดอกไม้ดังกล่าวเป็นอาหารแล

² กจช. ร.5 มท.3.3/1 "ใบบอกพระยาสุโขมมายินดี" 11 เมษายน ร.ศ. 124.

นายทุนเงินกู้ และบางคนยังเป็นเจ้าของกิจการบ่อนเบี้ยอีกด้วย เมื่อสามารถหากำไรจากกิจการต่าง ๆ มากขึ้นก็สามารถขยายทุนการค้า และอุตสาหกรรมจนสามารถติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ส่วนพ่อค้าแม่ค้าคนไทยที่ค้าขายตามตลาดนัด ทำการค้าเพียงเพื่อยังชีพคือนำผลผลิตที่เหลือใช้มาขาย เพื่อจะได้มีเงินซื้อของที่ตนขาดอยู่เท่านั้น เพราะอาชีพหลักจริง ๆ คือการทำการเกษตร ดังนั้น จึงไม่มีเวลาให้แก่การค้าอย่างเต็มที่ ประกอบกับใจไม่รักและมีเงินทุนน้อย นอกจากนี้ บางคนยังชอบเล่นการพนัน ไม่ใช่แต่ในปากหมิงแต่เป็นกันโดยทั่วไป ซึ่งทางราชการเองก็พยายามหาทางแก้ไข ดังสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ตรัสไว้ในประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อปี ร.ศ. 116 ถึงเรื่อง การเลิกบ่อนเบี้ยในมณฑลนครศรีธรรมราช ความว่า

...หัวเมืองทางที่ติดบริบูรณ์ ผู้คนก็มาก แต่ราษฎรพื้นเมืองเป็นคนขัดสนยากจนไม่มีทุนจะทำการเพาะปลูกให้สินค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้น การที่รัฐบาลจะจัดการทะนุบำรุงบ้านเมืองก็คือ จะต้องบำรุงการเพาะปลูก ทำมาค้าขายให้มากขึ้น ถ้าทุนของราษฎรไม่มีอยู่ตราบดี ก็คงไม่สามารถทำการให้เจริญได้ และถ้าบ่อนเบี้ยยังมีอยู่ตราบดี ก็ยากที่ราษฎรจะมีทุนได้ บ่อนเบี้ยเป็นข้าศึกตรงต่อประโยชน์ของบ้านเมือง จำเป็นต้องคิดเลิกให้จงได้...¹

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเองสนใจทางด้านส่งเสริมการค้า และต้องการให้ประชาชนมีรายได้ให้นำไปเป็นทุนในการขยายกิจการเพื่อเพิ่มรายได้ เน้นทางรัฐบาลเองจะต้องเสียรายได้จากการเก็บภาษีอากรบ่อนเบี้ยที่ฟังจะได้ ซึ่งมีปริมาณมากพอสมควร ด้วยปรากฏว่าอากรบ่อนเบี้ยที่เก็บได้เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ปี ร.ศ. 116 เก็บได้ถึง 612,985 บาท 56 อัฐ²

อนึ่ง อาชีพสำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวปากหมิงในแถบนี้ได้แก่ การประมง ซึ่งไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากปัญหาการเก็บรักษาปลา จึงต้องแปรสภาพโดยการถนอมอาหาร

¹ กจช. ร.5 มท.47/41 รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. 116.

² กจช. ร.5 มท.47/49 ใบบอกพระยาสุโขทัยวินิต "เรื่องรายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช" ทมวคการผลประโยชน์ 4 ตุลาคม ร.ศ. 116.

ในรูปของการทำเค็มหรือคอง ทำกะปิ กุ้งแห้ง น้ำปลา การค้าขายสินค้าจากการประมงอยู่ในวงแคบ คือขายให้กับอำเภอใกล้เคียง เช่น อำเภอเมือง อำเภอลานสกา และชุมใกล้เคียงที่ไม่ติดกับทะเล

ลักษณะการประกอบอาชีพการประมงของชาวปากพนังนั้น ผู้ที่ตั้งบ้านเรือนใกล้ชายฝั่งทะเล ล้วนประกอบอาชีพการประมง แม้แต่ชาวนาทยามเมื่อเสร็จจากฤดูทำนาก็มักจะจับปลา ตักกุ้ง ฆมหอย และเมื่อ "เปี้ยว" * ขึ้นก็จับเปี้ยวมาคองเค็มไว้เป็นอาหารหรือนำไปแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการ เปี้ยวคองเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่ทำรายได้ให้ชาวปากพนังไม่น้อย ถึงกับแสดงปริมาณการซื้อขายกันในเอกสารราชการ ดังรายการที่ปรากฏในรายงานพระยาสุโขมัยวินิตเกี่ยวกับจำนวนสินค้าที่ราษฎรซื้อขายกันในเมืองนครศรีธรรมราชศก 117 (พ.ศ. 2441) ว่า "...ปูเค็มมีจำนวน 534,215 ตัว คิดเป็นเงิน 834 บาท 45 อัฐ..."¹ นอกจากนี้ ยังมีผลิตปลาเค็ม กุ้งแห้ง พุงปลา** และเคย (กะปิ) ซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายด้วย

การทำประมงของชาวปากพนังจะมีทั้งประมงน้ำกร่อย และน้ำเค็ม แต่ส่วนใหญ่ผู้ทำประมงน้ำเค็ม ประมงน้ำกร่อยมักทำกันตามแม่น้ำลำคลอง ห้วย หนอง บึง โดยไม่ทำเป็นอาชีพเหมือนประมงน้ำเค็ม แต่ทำการเพียงเพื่อบริโภคหรือขายเล็ก ๆ น้อย เพราะอาชีพหลักคือทำนา อย่างไรก็ตามในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เดือนพฤศจิกายน ถึง มกราคม ชาวประมงน้ำเค็มจะมาหาปลาในเขตน้ำกร่อย เพราะทะเลคลื่นลมจัด

¹ กจช. ร.5 มท.47/49 ในบอกพระยาสุโขมัยวินิต "เรื่องรายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช" หมวดการค้า 4 ตุลาคม ร.ศ. 117.

* เปี้ยว คือ ปู

** พุงปลา คือ เครื่องในของปลา นำมาใส่เกลือคองเก็บไว้กินนาน ๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการประมงส่วนใหญ่ เป็นเครื่องมือพื้นบ้าน ได้แก่ เบ็ด สุ่ม นาง* ไช้ โม่** และเรือผีหลอก เป็นต้น บรรดาเครื่องมือเหล่านี้ เรือผีหลอกเป็นเครื่องมือที่ทันสมัยที่สุดของชาวประมงเวลานั้น ลักษณะของเรือผีหลอกเป็นเรือท้องแบน กว้างประมาณ 4 ฟุต มีแผ่นกระดาน 2 แผ่นกว้างประมาณแผ่นละประมาณ 4 - 5 ฟุต ยาวประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวของลำเรือ ไม้กระดาน 2 แผ่นนี้ทำด้วยสีขาว เวลาออกจับปลาในตอนกลางคืน ก็เอาแผ่นกระดานห้อยไว้ข้างแฉกเรือข้างละแผ่น แล้วจุดตะเกียงวางไว้ข้างลำเรือ สีขาวจะช่วยสะท้อนแสงไฟให้ปลาวายเข้ามาหา และชนแผ่นกระดาน ทำให้ปลากะโศกเข้ามาในเรือ¹ ยังมีเรืออีกชนิดหนึ่งช่วยในการหากุ้งและปลา มีลักษณะคล้ายเรือผีหลอกเรียกว่า "เรือเขียด" มีลักษณะต่างกันตรงที่มี "คันเขียด" ที่ทำด้วยไม้ไผ่แต่ทั้งลำยาวเท่าลำเรือ เจาะเป็นรูเล็ก ๆ ตลอดลำ เกลาไม้ไผ่เป็นอันเล็กเรียงเหมือนก้านมะพร้าวสอดลงตามรูที่เจาะไว้ทุกรู คันเขียดที่เสร็จจะมีลักษณะเป็นซี่ ๆ เหมือนหวี นำคันเขียดผูกติดกับกราบเรือด้านขวาท่ามุม 45 องศา กับกราบเรือ คันเขียดจะกวาดไปบนพื้นดินเลน ทำให้กุ้งตกใจกระโดดขึ้นมา ประกอบกับเห็นสีขาวแบบเรือผีหลอกอีก ยิ่งตกใจทำให้กุ้งพากันกระโดดลงเรือเขียด²

นอกจากการหาปลาโดยเรือผีหลอก และเรือเขียดแล้ว ยังมีเครื่องมือที่ชาวประมงนิยมใช้ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ อวน นายวิจิตร กาญจนสุวรรณ เล่าว่า

...เมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้ว มีการใช้อวนในการทำประมง เป็นอวนที่ทำจากใบที่ขีประเทปอทะเลทุบเปลือกแล้ว นำมาปั่นเป็นเส้นใย นำเส้นใยที่ได้มาถักเป็นตาอวนนำไปวางดักปลาตอนเย็น พอเช้าวันใหม่จึงไปกู้ขึ้น วิธีเก็บรักษาววนไม่ให้

* นาง คือ เครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งสานด้วยไม้ ใช้ซ้อนปลา คล้ายบั้งก็ แต่ยาวกว่า

** โม่ หรือ ผือก เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งริมทะเล หรือริมฝั่งแม่น้ำของชาวภาคใต้ และชาวประมงในมาเลเซีย ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ ๆ นำมาผูกติดกันเป็นแผงยาวแผงละ 3-4 เมตร นำไปปักขวางริมฝั่ง เมื่อน้ำลดปลาจะติดอยู่ตามโม่

¹ ศิริรินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้" สัมมนาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจนครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 25-27 มกราคม 2525, หน้า 240.

² ุรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก (วิฑูรย์ เวชประสิทธิ์ วารสารวิชา ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช หน้า 265) มีภาพประกอบในภาคผนวก ง. การประมง

ผู้ ทำโดยการหมักอวนในน้ำที่แช่ไม้โก่งกาง ไม้โก่งกางจะคายสารบางอย่างออกมาเคลือบเนื้ออวนทำให้เนื้ออวนแข็ง ในการแช่เนื้ออวนนี้ จะทำกันทุกสัปดาห์หรือสัปดาห์เว้นสัปดาห์...¹

สัตว์น้ำที่จับได้ก็เช่นเดียวกับที่จับได้ตามชายฝั่งทะเลตะวันออก คือ ปลาทุ กุ้ง ปลาลัง ประกะพง ปลากระบอก ปราดุกทะเล ปลากระเบน ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีกุ้งแม่หัวดี* กุ้งก้ามกราม กุ้งนาง หอยต่าง ๆ บู่แสม บู่ทะเล บู่มี้า และปลาหมึก²

ตลาดที่ขายสินค้าประมงก็คือ บริเวณตลาดปากพ่อง ในระยษนี้ยังไม่สามารถส่งไปขายไกล ๆ เพราะการคมนาคมก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังไม่เจริญพอ และการเก็บรักษาทำได้ยาก เนื่องจากไม่มีโรงน้ำแข็งที่ทันสมัย การเก็บรักษาอาหารทะเลส่วนใหญ่ต้องทำเค็มเกลือที่ชาวประมงใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากบัตตานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร เป็นที่น่าสังเกตว่าถึงแม้ปากพ่องมีชายฝั่งทะเลยาวมาก แต่ไม่สามารถผลิตเกลือใช้เองได้ ซึ่งก็เป็นปัญหาที่ต้องเผชิญมานานแล้ว มีหลักฐานตามพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2403 ถึงพระองค์เจ้าหญิงปัทมาฯ** ความว่า

...พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระเสน่หามนตรี (หนูพร้อม) บุตรพระยานครน้อย หาที่ทำนาเกลือให้นครศรีธรรมราช (ซึ่งทางนครศรีฯ ก็จัดทำแผนงานขึ้นที่ริมทะเลปากพ่องเป็นแนวไป ตั้งแต่บ้านเพ็งไปทางใต้ จนถึงบ้านโชนู และบ้านเกาะทัง แต่ไม่ได้รับผลสำเร็จจึงได้เลิกไป...³

¹ สัมภาษณ์, วิจิตร กาญจนสุวรรณ, สหกรณ์ชาวประมงปากพ่อง อ.ปากพ่อง, 15 มกราคม พ.ศ. 2523.

* กุ้งแม่หัวดี คือ กุ้งแช่บ๊วย

² เรื่องเดียวกัน

* พระองค์เจ้าหญิงปัทมาฯ คือพระเจ้าลูกเธอในกรมพระราชวังบวรสุรสีห์มณฑล ในรัชกาลที่ 1 ประสูติจากพระสนมชวานครศรีธรรมราช และชานี้ประทับอยู่ที่นครศรีฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรียกว่า เจ้าน้ำ

³ ดิเรก พรตตะเสน, "สัมมนาประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชครั้งที่ 3", หน้า 36.

ในบริเวณดังกล่าวปัจจุบันกลายเป็นดินเค็ม ปลูกข้าวหรือพืชผักอะไรไม่ได้ผล สาเหตุที่ปากพ่องไม่สามารถทำเกลือใช้เองได้ทั้งที่อยู่ติดกับทะเลอาจสรุปได้คือ สาเหตุประการแรก ดูจากภาพประกอบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกจากปลายแหลมตะลุมพุกไปทางใต้ มีลักษณะเป็นสันทราย หินดินชายฝั่งก็เป็นดินทราน ไม่สามารถเก็บกักน้ำทะเลได้ ส่วนด้านในอ่าวปากพ่อง ชายฝั่งเป็นดินเลนน้ำท่วมถึงจึงไม่สามารถทำเกลือได้ ประการที่สอง เนื่องจากความเค็มของน้ำทะเลไม่เพียงพอ ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ในเขตน้ำขึ้น ประกอบกับน้ำจืดจากแม่น้ำปากพ่องไหลลงทะเลบริเวณอ่าวปากพ่องด้วย ปัญหาการขาดเกลือทำให้ต้องสั่งซื้อเกลือจากที่ต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งกว่าจะส่งมาถึงกินเวลานาน จนเกิดเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวปากพ่องเข้าใจกันเป็นอย่างดี คือ "อืดเป็นเรือเกลือ" การขาดเกลือจึงเป็นอุปสรรคอีกประการหนึ่งของการทำการประมงในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นอกเหนือจากการขาดอุปกรณ์การประมงที่ทันสมัย และการคมนาคมขนส่ง ซึ่งช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองจะเปลี่ยนแปลงไป ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ชุมชนปากพ่องกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และเจริญมาก ดังความที่ปรากฏในหนังสือพระยาสุโขทัยวินิตดิถีกรมหลวงกำแพงเพชรอรรคโยธินทร์ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 ความว่า

...อำเภอปากพ่องเป็นท้องที่สำคัญ แม้จะมีฐานะเป็นอำเภอเล็ก แต่เป็นอำเภอใหญ่ มีราษฎรนับด้วย 60,000 คน มีทั้งศาลยุติธรรม เรือนจำ อัยการ เทียบเหมืองกับจังหวัด ต่างแต่เพียงผู้บังคับบัญชาการท้องที่ ที่ตำแหน่งเทียบได้นายอำเภอเท่านั้น ความจริงถ้าพูดถึงกิจการแล้วเป็นการสำคัญ และมีประโยชน์มากกว่าอีกหลายท้องที่ ซึ่งฐานะเป็นจังหวัดอยู่แล้ว

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ปากพ่องจะต้องเขยิบฐานะขึ้นเป็นจังหวัดในเวลาใดเวลาหนึ่งข้างหน้า จะคงเป็นอำเภออยู่ดังนี้ต่อไปอีกไม่ได้* ยังมีข้อสำคัญที่สุดคือท้องที่ปากพ่องย่อมเป็นอู่ข้าวสำหรับสงขลาแลนครมาแต่ไหนแต่ไร ปีใดเกิดอืดคัดขาดแคลนทางปากก็ได้ ในเรื่องปลาอาหาร ก็ได้กำลังจากปากพ่องไปจนเจือ ...¹

* เป็นเพียงการคาดคะเนของพระยาสุโขทัยวินิตในปี พ.ศ. 2446 ปัจจุบัน พ.ศ. 2527 อำเภอปากพ่องก็ยังไม่ได้เป็นจังหวัด เพราะมีปัจจัยหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป ดูรายละเอียดจากปัญหาของปากพ่องเดิมในเนื้อหาต่อไป

¹ กจช. ร.6 ม.3.3/2 เล่ม 1 เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ตรวจราชการมณฑลปักษ์ใต้ 28 มิถุนายน 2461.

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมระหว่าง พ.ศ. 2439 - 2491

ตั้งได้กล่าวแล้วว่า ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการขยายตัวอย่างมากทั้งทางการผลิต การค้า และอุตสาหกรรม ความต้องการสินค้ามีมาก ทำให้ระดับราคาสินค้าในท้องตลาดสูงขึ้น เช่น ข้าว ตั้งใบออกพระยาสุขุมนัยวินิต ตอนหนึ่งว่า

...เมื่อคิดถึงอาหารที่รับประทานในศก 115 ปลายปีศก 116 ปลายปีศก 116 ต้นปี เข้าสารเมืองสงขลา 50 อัฐ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง แถบเบียด และเขาพังไกร อยู่ในดั่งละ 40 อัฐ ครั้นมาถึงบัดนี้ เมืองสงขลาถึงดั่งละ 64 อัฐ หรือ 70 อัฐ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงแพงขึ้นไปของอื่น ๆ ก็แพงกันขึ้นไปทุกอย่าง ...¹

เมื่อค่าครองชีพสูงขึ้น ทำให้ชาวปากหนังต้องหารายได้เพิ่มขึ้นอีก เพื่อความอยู่รอด จะอยู่แบบไม่มีรายได้เป็นเงินตราไม่ได้อีกแล้ว ประกอบกับการต้องการแรงงานมีเพิ่มมากขึ้น เมื่อการผลิตขยายตัว ทำให้ชาวปากหนังจำนวนหนึ่งหารายได้โดยขายแรงงาน รายงานพระยาสุขุมนัยวินิตประจำปี ร.ศ. 116 กล่าวว่า "...คนที่รับจ้างทำงานค่อนข้างได้ง่ายกว่าแต่ก่อน..."² เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทางด้านสังคม จึงแยกศึกษาตามลักษณะกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน

กลุ่มคนไทย

คนไทยส่วนใหญ่ในปากหนังประกอบอาชีพหลักคือ การทำนา ลักษณะการดำรงชีวิตของชาวนาในชุมชนก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นแบบเรียบง่าย ไม่ต้องอาศัยชุมชนอื่นมากนัก ส่วนใหญ่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาวนาด้วยกันในลักษณะการช่วยเหลือกันที่เรียกว่า "ออกปาก" ซึ่งมีลักษณะคล้าย "การลงแขก" ของคนในภาคกลาง แต่ลักษณะดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีการขยายตัวทางการผลิต ต่างคนต่างมุ่งทำงานของตน

¹ ประยูร โสภณกุล ณ อยุธยา, "เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช", หน้า 155.

² วิเชียร ณ นคร และคณะ, "นครศรีธรรมราชของเรา", หน้า 234.

ลักษณะการออกปากจึงลดลง แต่ก็ไม่หมดไปทีเดียว เกิดลักษณะการจ้างแรงงานในการทำนา และการเก็บเกี่ยว ซึ่งคิดจ้างเป็นเงินตรา หรือไม่ก็คิดค่าจ้างเป็นผลผลิตที่ทางใต้ เรียกว่า "หว่า" ลักษณะการทำนาหว่าก็คือ เจ้าของที่นาจะแบ่งนาส่วนหนึ่งให้ผู้อยู่ไม่มีที่นาทำนา โดยเจ้าของนาให้ใช้อุปกรณ์การทำนา เช่น คันไถ วัว ตลอดจนข้าวปลูก ผู้รับทำจะออกแต่แรงงานเท่านั้น ครั้นเมื่อข้าวสุก เจ้าของนาและผู้รับทำจะแบ่งกันเก็บเกี่ยวคนละครึ่ง หรืออาจจะตกลงกันเป็นอย่างอื่นก็ได้ บางครั้ง การทำหว่าจะมีผู้มารับทำเฉพาะตอนเก็บเกี่ยวเท่านั้น คือรับเก็บเกี่ยวข้าวทั้งหมดแล้วแบ่งข้าวกับเจ้าของนาคนละครึ่ง การทำนาหว่านี้ เป็นลักษณะการแบ่งผลประโยชน์ระหว่างชาวนาด้วยกันที่มีความยุติธรรมมาก

เนื่องจากคนไทยให้ความสนใจทางด้านการทำงานมาก ไม่เคยสนใจทางการค้า จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนจีนมีบทบาททางการค้าอย่างกว้างขวาง คนไทยที่คิดจะประกอบอาชีพค้าขายก็ทำเพียงชั่วคราวหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว ทั้งที่ในปี พ.ศ. 2468 คนไทยในกรุงเทพฯ เริ่มให้ความสนใจทางด้านการค้าบ้างแล้ว สังเกตได้จากเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบผู้แทนคณะประชาชน ซึ่งถวายชัยมงคลในงานพิธีบรมราชาภิเษกว่า

...เรายังรู้สึกภูมิใจไม่น้อยอีกด้วย ที่ได้เห็นพ่อค้าไทยเกิดขึ้นบ้างแล้ว จะได้เห็นแต่งตั้งคณะผู้แทนเข้ามาอวยพรแก่เราในบัดนี้ ทั้งนี้แหละล้วนเป็นพยานได้ก็เห็นว่า เมืองเรามีองค์แห่งความเจริญพอจะหวังได้เสมอว่า ยังกองงามเรื่อยไป...¹

ในช่วงนี้ปากหนังสือยังไม่มียกขึ้นด้วย เรื่องการค้าเลย จะพบว่าเริ่มให้ความสนใจทางด้านการค้า และเป็นเจ้าของโรงสีขนาดเล็กก็ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไปแล้ว* ดังจะเห็นได้ว่าในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 3

¹ สยามพ่อค้าไทย, "หนังสือที่ระลึกในวันเปิดอาคารสยาม พ.ศ. 25141,

* ดูรายชื่อเจ้าของกิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในภาคผนวก ข.

ในด้านบทบาทของผู้นำท้องถิ่นจากการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2439 ได้จัดให้มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเป็นการรองรับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในระดับอำเภอในปีเดียวกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า บางครั้งผู้ที่ได้รับเลือกจากประชาชนให้เป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะไม่ได้เข้ามารับตำแหน่ง เพราะมุสนายชัคขวาง เนื่องจากไม่ต้องการสูญเสียกำลังคนของตนไป จนกระทั่งพระยาสุโขทัยวินิต ต้องออกเป็นข้อบังคับใน พ.ศ. 2441 ความว่า "...ถ้าราษฎรพร้อมใจกันเลือกผู้ใดแล้ว ผู้นั้นต้องรับ จะบิดพลิ้วเสียไม่ได้ ที่สุดถึงว่าราษฎรจะเลือกข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ใหญ่บ้าน ข้าหลวงเทศาภิบาล ก็มีความยินดีที่จะรับปกครองราษฎรหมั่นด้วยเหมือนกัน..."¹

จะพบว่า การปกครองโดยการให้ประชาชนเลือกผู้ใหญ่บ้าน และกำนันเองนั้นมีลักษณะเป็นการปูพื้นฐานการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ ประชาชนมีสิทธิในการเลือกบุคคลที่ตนไว้วางใจ ในระยะเวลาดังกล่าวไม่ปรากฏว่ามีการเลือกตั้งเช่นนี้ในภูมิภาคอื่น นอกจากในภาคใต้ ปรากฏว่า ในการเลือกตั้งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านครั้งแรกนี้ ไม่ค่อยมีใครอยากเป็น เพราะเข้าใจผิดคิดว่าจะนำไปเป็นพวกนายสิบ นายร้อยเข้าไว้สำหรับราชการ แสดงให้เห็นว่า คนไม่นิยมเข้าเป็นข้าราชการทหาร เมื่อมีผลประโยชน์ที่รัฐมอบให้ เช่น ไม่ต้องเข้าเวรรับราชการในช่วงหลังมีสิทธิในการออกโฉนดที่ดินด้วย และได้ทำหน้าที่ดูแลประชาชน ซึ่งช่วยให้มีหน้ามีตาเพิ่มขึ้น ทำให้มีการยอมรับโดยความเต็มใจเพิ่มมากขึ้น ในปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) กำนันอำเภอเบ็ญชัด (ปากพนัง) มีจำนวน 31 คน นับว่ามากที่สุด อำเภอกลางเมือง* มี 30 คน ผู้ใหญ่บ้าน อำเภอเบ็ญชัด มีจำนวน 514 คน อำเภอกลางเมืองมี 461 คน แสดงให้เห็นว่า อำเภอเบ็ญชัด (ปากพนัง) ในช่วงนี้ประชากรมาก** เมื่อกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการเพิ่มมากขึ้น คือได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ มากขึ้น ก็เปลี่ยนจากการยอมรับและสนับสนุนของชาวบ้าน มาแสวงหาการยอมรับและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ในท้องถิ่น ถึงแม้ว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นเสมือนเจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่าที่จะเป็นผู้แทนของชาวบ้าน

¹ กจช. ร.5 ม.47 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 118 พระยาสุโขทัยวินิต หมดการปกครองท้องที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 117

* อำเภอกลางเมืองคือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

** คุจจำนวนได้จากบัญชีสำมะโนครัวเมืองนครศรีธรรมราช ในภาคผนวก ก.

ชนชั้นผู้นำท้องถิ่นอีกพวกหนึ่งก็คือ พวกพระสงฆ์ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชน และเป็นที่ยอมรับนับถือโดยทั่วไปของชนในหมู่บ้าน เมื่อชานาเสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าว จะสละข้าวส่วนหนึ่งถวายวัดเป็นเสบียงเลี้ยงสงฆ์ จารีตนี้คงสืบเนื่องมาจากสมัยที่ "ข้าพระ" ยุคพระศรีธรรมโศกราช¹ ข้าวบริจาคนั้น ทางวัดจะต้องส่งคนไปเก็บรวบรวม และลำเลียงไปวัดเอง วัดประจำหมู่บ้านชานนอกทุกหมู่บ้านส่วนมากตั้งอยู่รวมฝั่งแม่น้ำลำบาง ดังนั้น ทุกวัดของอำเภอบางแพ นอกจากจะสร้าง "เรือเพียว"^{*} ยังต้องสร้างเรือขนาดใหญ่ไว้บรรทุกข้าวบริจาคนั้นด้วย

เมื่อเศรษฐกิจในปากน้ำขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ในช่วงที่ชาวจีนในปากน้ำตั้งตัวพากันสร้างโรงสีไฟ รับซื้อข้าวเปลือกเป็นข้าวสารตั้งเรียงรายสองฝั่งแม่น้ำปากน้ำ ต่างแข่งขันกันรับซื้อข้าวเปลือก ทำให้ราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น เมื่อราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น ทำให้มีการขยายตัวทางการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้รายได้ของชาวนาดีขึ้น มีชาวนำมาทำบุญมากขึ้น เจ้าอาวาสวัดจึงนิยมที่จะนำข้าวเปลือกส่งขายโรงสี รวบรวมเงินมาใช้บูรณะปฏิสังขรณ์วัด หรือนำไปใช้จ่ายส่วนตัวบ้าง² การที่เจ้าอาวาสนำข้าวเปลือกขายแก่โรงสี ทำให้พวกพ่อค้าเงินเอาใจเจ้าอาวาสคอยมาถามไถ่ ดังนั้น พระสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นเสมือนสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและคนจีน การที่พระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพวกชานานานำข้าวเปลือกมาถวายวัดนั้น นอกจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาแล้ว ยังศรัทธาพระสงฆ์ในฐานะครูผู้ประสาศิทธิวิชาให้แก่บุตรหลานของตน เพราะในระบอบที่ยังไม่มีโรงเรียน ชาวนานิยมนำบุตรหลานไปฝากวัดให้พระช่วยดูแลและสอนหนังสือ

¹ คิเรก พรตตเสน, "ประวัติจากวรรณกรรมมุขปาฐะ" เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

^{*} เรือยาวสำหรับใช้พายแข่งขันในเทศกาลต่าง ๆ เรือใหญ่มักจำเป็นต้องใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์ ใช้ในเทศกาลชักพระ ซึ่งเป็นประเพณีของชาวปากน้ำและชาวปากน้ำใต้ทั่วไป ซึ่งทำกันในเดือนสิบเอ็ด ซึ่งจะกล่าวในเรื่องความเชื่อและประเพณีต่อไป

² เรื่องเดียวกัน

ในช่วงหลังทศวรรษ 2464 เริ่มมีโรงเรียนเกิดขึ้นในปากหนัง ทำให้บทบาทของ พระสงฆ์ทางการสอนหนังสือลดลง แต่ไม่มากนัก พระยังคงสอนอยู่ตลอดมา เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น ผู้ทำหน้าที่ผู้นำในสังคมกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นคือ ครู ครูทำหน้าที่เป็นผู้นำในสังคม นอกเหนือจากการสอนเพียงอย่างเดียว เช่น การที่ผู้ไปบุกไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ผู้นำการต่อต้านญี่ปุ่นในปากหนังก็คือครูดีด พรหมมานพ ครูใหญ่โรงเรียนประจำอำเภอปากหนัง ได้เรียกกองลูกเสือให้ลุกขึ้นทำการต่อต้านญี่ปุ่น ความว่า

...ลูกเสือทั้งหลาย บัดนี้เวลาแห่งการตัดสินใจมาถึงแล้ว เวลาแห่งการเสียสละชีพเพื่อชาติมาถึงแล้ว ศัตรูของเราอยู่ในทะเลห่างจากเราที่ขึ้นไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 20 ไมล์เท่านั้น ไปรบ สู้ เสียสละ เพื่อประเทศชาติของเรา...¹

ในเรื่องการศึกษาของบุตรหลานชวานานัน ช่วงแรกที่มีการจัดตั้งโรงเรียนใหม่ ๆ พ่อแม่มักไม่นิยมให้ลูกหลานของตนไปเรียนหนังสือ ต้องการให้ช่วยทำนาและช่วยงานบ้าน หรือเลี้ยงวัวควายมากกว่า จากการสัมภาษณ์นายเลี่ยม รัตนวรรณ เล่าให้ฟังว่า ในช่วงที่มีการ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ น้อม อุบมัย, "อ่าวไทยในประวัติศาสตร์ไทย" น้อมรำลึก พรรคประชาธิปัตย์ พิมพ์ช่วย (พระนคร : สำนักพิมพ์วิวัฒนาพานิช จำกัด), 2526 หน้า 26.

ศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464* กำหนดให้ส่งบุตรหลานเรียนจบอย่างน้อยชั้นประถมปีที่ 3 พ่อแม่จะให้เฉพาะลูกผู้ชายเรียน ส่วนผู้หญิงไม่ให้เรียนเพราะกลัวจะอ่านหนังสือออกกลัวจะเข้าใจเพลงบอก**ที่ผู้ชายมาเกี่ยว จึงให้อยู่บ้านดูแลงานบ้าน ส่วนบุตรชายเมื่อศึกษาจบภาคบังคับก็หยุดเรียนออกมาทำนา หรือประกอบอาชีพตามพ่อแม่ ผู้ที่ส่งให้บุตรเรียนต่อ ได้แก่ผู้มีฐานะดี ซึ่งมีประมาณ 1%¹ เท่านั้น แต่จะมีมากขึ้นในช่วงหลัง ๆ

*ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ให้ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา 2464 ในท้องที่มณฑลนครศรีธรรมราช ปรากฏว่าอำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ใช้พระราชบัญญัติในท้องที่ตำบลต่าง ๆ ดังนี้

1. ต.ปากพ่องฝั่งตะวันตก	2. ต.บางพระ
3. ต.ท่าพยา	4. ต.บ้านเพิง
5. ต.ปากแพรก	6. ต.ขนานนาค
7. ต.เสื่อหิง	8. ต.บ้านเนิน
9. ต.เขาพระบาท	10. ต.ท่าขนาน
11. ต.การะเกด	12. ต.ปากพ่องฝั่งตะวันออก
13. ต.หล่อง	14. ต.บ้านใหม่
15. ต.คลองน้อย	16. ต.คลองเหนือ
17. ต.ป่าระกำ	18. ต.เกาะหวด
19. ต.บางธง	20. ต.เข็ญรีใหญ่
21. ต.เข็ญรีเขา	22. ต.ทองลำเจียก
23. ต.คอนตรอ	

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก ร.ท.เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก

เล่ม 33-34 (พระนคร : มปท., 2477), หน้า 441-442.

** เพลงบอก มีลักษณะคล้ายเพลงยาวของภาคกลาง

¹ สัมภาษณ์, เลียม รัตนวรรณ, อดีตคลังจังหวัดปากพ่อง, 12 กุมภาพันธ์ 2527.

อายุ 67 ปี

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชาวปากพ่องกับคนที่อยู่ในชุมชนรอบนอก เนื่องจากมีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจในปากพ่อง โดยเฉพาะการขยายพื้นที่การเพาะปลูก ทำให้ต้องมีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นมากขึ้น เพราะต้องการแรงงานมาใช้ ดังมีผู้เล่าว่า

... ครั้นถึงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาที่ทำนามาก ๆ มักไม่มีแรงงานพอที่จะเก็บเกี่ยวให้ทันเวลา* ชาวนาจึงต้องไปรับชาวลานสกา มาช่วยเก็บเกี่ยว ชาวลานสกาที่มาเก็บเกี่ยวชาวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง จะมาอาศัยอยู่ที่บ้านชาวปากพ่องจนเก็บเกี่ยวเสร็จ จำนวนแรงงานที่รับมามากน้อยขึ้นอยู่กับความจำเป็น ถ้ามีข้าวมากก็อาจจะใช้คน 5-6 คน ใช้เวลา 15-20 วัน ผลตอบแทนที่ได้รับเป็นข้าวเปลือกอัตรา 20 : คือ เก็บได้ 20 เลียง จะได้ 3 เกียง หรือร้อยละ 15 แล้วแต่ตกลงกันคนที่เก็บเก่ง ๆ วันหนึ่งเก็บได้ประมาณ 60-70 เลียง...¹

ชาวลานสกาที่มาเก็บเกี่ยวชาวในปากพ่องด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น บ้างก็เป็นญาติกัน บ้างก็ต้องการข้าวไปบริโภค หรือเป็นการหาตลาดผลไม้ของตนไปในตัวคราวนำผลไม้มาขาย การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชาวลานสกาและชาวปากพ่องนี้ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางวงศ์ญาติที่เรียกว่า "มัดเกลอ"² อีกด้วย

ในด้านศาสนา ในภาคใต้นอกจากลัทธิหัวคี่คือ สตุล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส มีศาสนาพุทธเป็นแกนนำ กำหนดวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองรวมทั้งชาวปากพ่องด้วย ชาวพื้นเมืองมักมีกิจกรรมทางพุทธศาสนา มิได้ขาดตลอดทั้งปี จนอาจถือได้ว่า ศาสนาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวพื้นเมืองภาคใต้** เช่น ประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีสงกรานต์ เข้าพรรษา ประเพณี

¹ สัมภาษณ์, เลียม รัตนวรรณ, อดีตคณบดีจังหวัดปากพ่อง, 12 กุมภาพันธ์ 2527. อายุ 67 ปี.

* ชาวนาหยาม เมื่อสุกต้องเริ่มเก็บ ถ้าทิ้งไว้จนแก่จัด รวงจะเปราะหักง่ายเมล็ดข้าวจะร่วง ถ้าฝนตกลงมา ข้าวจะงอกเสียหายหมด

² สัมภาษณ์, จักรชัย สุภระกาญจน์, อาจารย์หัวหน้าห้องสมุด วิทยาลัยนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช 24 มกราคม 2525. อายุ 36 ปี

** รายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีภาคใต้ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก วิเชียร ณ นคร และคณะ, นครศรีธรรมราชของเรา, หน้า 75.

สารทเดือน 10 และที่สำคัญคือ การทำขวัญข้าว ซึ่งทำในท้องที่มีกองข้าว ในช่วงที่มีการปลูกข้าวมาก ๆ นี้ ชาวปากหม้างทำขวัญข้าวในนาเลย โดยเลือกมุมใดมุมหนึ่งของนาทำขวัญข้าว¹ โดยพิธีเช่นไหว้ และมีการสวด เสร็จแล้วจึงทำพิธีเก็บเกี่ยว อาจเนื่องมาจากเก็บเกี่ยวเสร็จก็ขายเลยก็อาจเป็นได้ ทำให้ไม่มีเวลาขมย้ายเข้าไปเก็บ และทำขวัญข้าว นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อที่เกิดขึ้นกับสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น ในกรณีเกิดโรคระบาดในปี ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ชาวปากหม้างแก้ไขสถานการณ์ของตนตามความเชื่อดังนี้

...มีธรรมเนียมโบราณ คือ เวลาเกิดอหิวาตกโรคในบ้านใด คนในบ้านนั้น บักแดง ที่ประตูบ้าน แล้วปีศประตูไม่ยอมไปมาหาสู่กับเพื่อนบ้าน ส่วนเพื่อนบ้านที่กลัวมากอพยพหนีเข้าป่าก็มี ที่อยู่ห่างก็ไม่เข้ามาใกล้เลย กับบ้านที่ บักแดง ... ที่บ้านคอน ปากหม้าง เห็นราษฎรพากันบักธงขาว ไว้ตามหน้าบ้านแถบทุกบ้าน เจ้าของบ้านอธิบายว่า เป็นการบูชาพระและบนผี เพื่อมิให้เกิดอหิวาตกโรคในบ้านนั้น...²

นอกจากความเชื่อในเรื่องนี้แล้ว ชาวปากหม้างก็เหมือนคนได้ทั่วไป คือ ยังคงมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อื่น ๆ เช่น เมตตามหานิยม การอยู่ยงคงกระพัน เรื่องเครื่องรางของขลัง การทำเสน่ห์ยาแฝด การขับไล่ผีต่าง ๆ ฯลฯ

กลุ่มคนจีนในปากหม้าง

ชนกลุ่มนี้ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของตนอยู่มาก ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง หรือเศรษฐกิจ แต่พวกเขาก็พยายามรักษารูปแบบของตนเท่าที่จะทำได้

¹ สัมภาษณ์, เลี่ยม รัตนวรรณ, อดีตคลังจังหวัดปากหม้าง, 14 กุมภาพันธ์ 2527. อายุ 67 ปี.

* แดง คือ เครื่องมือที่ใช้ปักตะปู หรือทิ่ม มีลักษณะเป็นแท่งเหล็กปลายแบน

² กช. ร.5 ม.2.11/11 รายงานประชุมเทศบาล กระทรวงมหาดไทย

สังเกตได้จากการรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 9 กรกฎาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) "...มีการจุกประทัดสนั่นหวั่นไหว...เลี้ยงอาหารด้วยเกาเหลาอย่างจีน..."¹

ผลกระทบจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจในปากพนังอย่างมากก็คือในช่วงนี้การค้าในปากพนังเจริญมาก ทำให้คนจีนที่เข้ามาทำกิจการคิดที่จะตั้งหลักฐานอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น แต่เดิมพวกคนจีนจะเข้ามาในลักษณะแสวงหาโชคกลาง แต่เมื่อเศรษฐกิจในปากพนังดีมาก คนจีนบางกลุ่มเห็นความสำคัญจึงคิดที่จะตั้งหลักแหล่งให้มั่นคง และมีส่วนช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นด้วย ตั้งพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่ง ความว่า

...เขากล่าวติเตียนกันอยู่ว่า จีนที่มีอยู่แต่ก่อนเป็นพวกโหดล้ามาก มักไม่ใคร่คิดทำการหาเงินใหญ่โต ได้ประมาณพันหนึ่งหรือสองพันเหรียญก็กลับบ้าน แต่บัดนี้ จีนแต่จิวกำลังรู้ว่าที่นี้ดี เห็นจะมีมาอีกมาก ไม่ช้าตำบลนี้จะเจริญใหญ่โต สู่มืองสงขลาได้ในทางผลประโยชน์ ทุกวันนี้มีแต่โทรศัพท์ พวกพ่อค้าเงินต้องการจะมีโทรศัพท์ ถ้าจะมีผู้นั้นใช้โทรเลขนอกราชการแล้ว จะมีที่นี้มากกว่ากลางเมือง ...²

ในระยะเริ่มแรกที่คนจีนเข้ามาอยู่ในเมืองไทย รวมทั้งในปากพนัง ส่วนใหญ่เป็นพวกผู้ชายมากันตามลำพังไม่ได้มากันทั้งครอบครัว เมื่อหารายได้มากพอสมควรก็จะส่งเงินไปช่วยครอบครัว ในช่วงหลังเมื่อสร้างเนื้อสร้างตัวได้ก็จะไปรับครอบครัวมาอยู่ด้วย จะพบว่าจำนวนหญิงจีนเข้ามาเมืองไทยเพิ่มมากขึ้น ตัวยางานเรื่อง สันทนาการพระยาศรีธรรมราช สมุหเทศาภิบาล มณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 23 ส.ค. 2472 ความว่า

...เราได้ส่งผู้แทนไปอินเตอรวิว มหาอำมาตย์ตรีพระยาศรีธรรมราช (ซึ่งพระยาศรีธรรมราชยินดีมาก) สำมะโนครัวของมณฑลนครศรีธรรมราชที่สำรวจใหม่ เมื่อเดือนกรกฎาคม มีพลเมือง 9 แสนคน ในจำนวนนี้มีคนจีนหลายหมื่นคน ผู้หญิงจีน 6 พันคน จำนวนหญิงจีนก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วใน 2-3 ปีหลังนี้ ...³

¹ สภาจังหวัดนครศรีธรรมราช, "ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค ...", หน้า 134.

² เรื่องเดียวกัน

³ กช. ร.7 ม.26.5ก/21 เรื่องสนทนากับพระยาศรีธรรมราช สมุหเทศาภิบาล

จากทศนทนาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของหญิงจีนในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ประกอบกับสถานการณ์ในจีนเปลี่ยนไปคือ ยอมให้คนจีนออกนอกประเทศได้มากขึ้น

คนจีนในปากพ่องก็ไม่มีปัญหาทางการเมือง ไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับขบวนการ "อั้งยี่" * หรือการทะเลาะวิวาทกัน คนจีนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย มีการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มคนจีน เพราะถือว่ามาจากต่างแดนด้วยกัน บางครั้งก็ทำงานสัมพันธ์กัน เช่น พวกเจ้าโรงสี กับ พวกยี่ปู้ที่ออกไปรับซื้อข้าวจากชาวนาขายให้แก่โรงสีต่าง ๆ ถ้าพวกยี่ปู้มีปัญหาเกี่ยวกับเงินทอง นายทุนโรงสีจะส่งเสียสำรองให้ ¹ จีนยี่ปู้มีฐานะดีเป็นส่วนมาก

ในเรื่องความสัมพันธ์ของคนจีนที่มีต่อคนไทยในปากพ่อง เนื่องจากคนจีนมีฐานะดี หากรักชอบลูกสาวบ้านใด พ่อแม่จะยกลูกสาวให้อย่างเต็มใจ เลยเกิดสำนวนบอกค่าคียมในเรื่องนี้ขึ้นสำนวนหนึ่งว่า "...ยกลูกสาวให้จีนได้กินเบ็ดกินไก่ ยกลูกสาวให้ไทยได้ไถนา ไครงบาน **..." ² แสดงให้เห็นว่า ถ้าได้สามีเป็นคนจีนจะสบายกว่าเป็นคนไทย ยกตัวอย่าง เช่น บิดาของนายปราโมทย์ ลักษณะ ชื่อ นายพ่อง ลักษณะ (เดิมแซ่ตั้ง) มีภรรยาชื่อ นางพ่อง นอกจากนี้ หญิงจีนที่แต่งงานกับชายไทยก็มีเช่น นางจู้ แซ่กั้ง มีสามีชื่อนายไร่ เวสโกสิทธิ์ ³ ปัจจุบันยังอยู่ที่ปากพ่อง ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เอง ทำให้ในปัจจุบันลูกหลานกลายเป็นคนไทยไป โดยปริยาย ลูกหลานรุ่นหลัง ๆ ในปัจจุบันบางคนไม่สามารถพูดภาษาจีนได้

* สมาคมลับของจีน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก สุภรัตน์ เลิศพานิชยกุล, สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2375, วิทยานิพนธ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2525.

¹ ดิเรก พรตตะเสน, "ประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช..." หน้า 31.

** ไครงบาน คำว่าไครงมาจากชื่อไครง หมายถึงการทำงานหนัก

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25

³ สัมภาษณ์, จารุรัตน์ เวสโกสิทธิ์, 27 ธันวาคม 2527.

ในด้านการเตรียมตัวบุตรหลานเพื่ออนาคต คนจีนในปากหน้มีการเตรียมการ
 ในอนาคตให้กับบุตรหลานของตน โดยการให้การศึกษาเพื่อบุตรหลานของตนจะให้นำวิทยากร
 และความรู้มาใช้ในการประกอบอาชีพ อย่างเช่นนายฟอง ลักษณะ ส่งบุตรชายคือนายปราโมทย์
 และพี่ชายชื่อนายตราด ลักษณะ ไปศึกษาที่กรุงเทพฯ และสิงคโปร์¹ ซึ่งทั้งคู่กับมาดำเนินธุรกิจ
 ของตนโดยนำวิทยากรและความรู้มาใช้ ซึ่งจะเป็นบุคคลที่มีบทบาททางเศรษฐกิจในปากหน้
 มากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังจะได้กล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 สงขลา

¹ เรื่องเดียวกัน